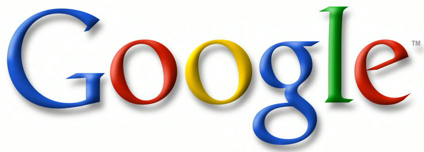
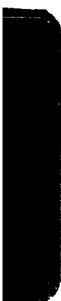

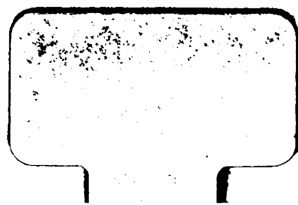

ELFOGULATLAN

Jogi és politikai jellemrajz,
hiven az erdelyi életbol
meritette

1868

Jogi és politikai

Jellemrajz,

hiven az erdélyi életből meritette

egy elfogulatlan.

Nagy-Szeben, 1868.
Nyomatott Steinhaussen Tivadarnál.

AI

AJZ,

RITETTE

TLAN.

ARNÁL.

JOGI ÉS POLITIKAI

JELLEMRAJZ,

HIVEN AZ ERDÉLYI ÉLETBŐL MERITETTE

EGY ELFOGULATLAN.

NAGY-SZEBEN, 1868.

NYOMATOTT STEINHAUSSEN TIVADARNÁL.

I.

A brassói görög társulat (compania) jelentősége.

A kereskedés emelése végett régibb időkben Erdély több városában, különösen Brassóban is ugynevezett görög kereskedelmi társulatok állittattak fel. — A görög kereskedelmi társulatok két lényeges ismertető jel által tünnek föl: 1) kiváltságosok voltak és kiváltságosoknak neveztettek és 2) e testületek tagjai csak külföldiek lehettek.

A kiváltságok a végre adattak a görög társulatnak, hogy tagjai számát szaporitani és ezek tőkéi és tevékenysége által a kereskedést kelettel előmozditani iparkodjék.

A görög társulat tagjai e végre kiváltsággal birtak, lakásaikban megengedett mindennemü árukkal nagyban és kicsinyben kereskedést folytatni. Más helyeken az árulás csak országos vásár idején volt nékik megengedve. — A társulat tagjai bizonyos terhek alól föl voltak mentve. Megvolt nekik engedve, birákat és esküdteket kereskedelmi vitás ügyek elintézésére saját kebelökből szabadon választani s. a. t.

A görög társulat eszköz volt, idegen kereskedők, idegen tőkepénzek, idegen vállalkozási és üzleti szellemnek betelepitésére és a keleti tartományokkal folytatott kereskedés élénkitésére. A társulat tagjai eszerint nem voltak bennszülöttek, ha-

1*

nem moldovai és oláhországi, szerbiai, thraciai, bolgár, bosnyák, herczegovinai, Thessaliából, Albaniából, a görög Peloponesusból és Archipelagusból való idegenek. Ha valamely bennszülött erdélyi a görög társaságba lépni kivánt, akkor czélját csak ugy érhette el, ha bizonyos időre külföldre menve, ott névváltoztatás és egyéb igazi tulajdonságai eltagadása által az idegen állampolgárság látszatát elcsempészve, befogadását a görög társulatba kieszközlötte.

A hazai kereskedelmi szellem és tőkepénz gyarapodásával a görög kompania elveszté a támaszt és jelentőséget, mely eredete alapját képezé. Nem lehet tehát csudálkozni, ha már 1815 junius 10-kén 1572 sz. a. egy udvari rendelet keletkezett, mely a görög kompániát lassankénti halálra itélte, minthogy e rendelet 5-ik pontjában ki lett mondva, hogy a görög társulat azontul uj tagokat nem fogadhat be kebelébe. Ez ellen a görög társulat fölszólalt, minek következtében 1825 junius 17-kén 7787 sz. alatt ujabb udvari rendelet adatott ki, melynek értelmében bizonyos megszoritások mellett uj tagok befogadása megengedtetik ugyan, de csak oly föltétel alatt, hogy a befogadandó tag a kormányszék által megerősittessék, hogy a társulat üléseiben királyi biztosok jelen legyenek és hogy a társulat tagjainak a levanti kereskedésnek kebelzetökhez nem tartozó kereskedők által léendő folytatását akadályozniok nem szabad.

Ezen kötelezettségekhez járult még az 1815 jun. 10-kén kelt királyi leiratban foglalt régibb határozat is, mely szerint ha valamely társulati tag Nagy-Szebenben vagy Brassóban házat örök áron vagy zálogképen bir, mint polgár a közterheket hordozni köteles, a tanács birói hatásköre alá tartozik, egyátalában pedig valamennyi társulati tag a helyi büntető és rendőri biróság alatt áll, — mig ellenben ugyanazon 1815. jun. 10-iki leirat értelmében régi külön joguk gyakorlatában meghagyatván, kereskedelmi és adósságos ügyekben szabadon választott ülnökök és birák alatt állóknak nyilvánittatnak.

A görög társulat, mely kereskedelmi tekintetben az idők folyamában lényeg nélkül való puszta látszattá, jelentőség nélkül való névvé sülyedt alá, hanyatlása korszakában, miként ezen hatósági elutasitásokból láthatni, nem teljesithető követelések által igyekezett feltünni.

Kiváltságoknak kellett volna pótolni a kereskedelem körül való érdemet és a lelket oly testületben, melynek utólsó órája ütött.

Azért alapitották, hogy a levanti kereskedést élénkitse, de a társulat levanti egyedáruságot akart, az erdélyi kereskedő világot a keleti kereskedéstől elzárni igyekezvén. Az erdélyi államélet minden előnyét kivánta élvezni, de egyszersmind minden köztehertől, hivatkozással kiváltságaira, megakart menekülni. Külön felsőbbséget akart és igy voltaképen államot az államban alkotni. A rendes rendőri és büntető biróság alá külön rendelet által kellett őt helyezni és ezt kiváltsága megsértésének tekinté.

A brassói kereskedelmi és iparkamara a kereskedelmi és iparviszonyok 1852 évi állapotáról szóló jelentése szerint (Kronstadt. Gött. 1853. S. 130.) már 1851-ben az akkor fenállott katonai és polgári kormányzósághoz fölterjesztett jelentésében, tekintetbe véve a görög társulat szinleges életét, annak feloszlatása és a többi kereskedelmi kebelzetekkel leendő egyesitése mellett nyilatkozván, a kormány által már 1837-ben helybenhagyott levanti kereskedelmi kebelzetnek alkotása mellett a legnyomatékosabban szólalt föl. Mig a görög társulat csak idegen kereskedők, oláhok, bolgárok, görögök intézete volt, a javallott levanti kereskedelmi kebelzetnek csak ideváló állampolgárokból kellett volna állania, a végre hogy a felszabaditott kereskedést nevezetesen levanti terményekkel és erdélyi kézműárukkal egyrészről a Levante féle, másrészről Pest, Bécs és más helyek felé lehessen folytatni. — A levanti kereskedelmi kebelzetbe csak olyanok voltak befogadandók, a kik 8000 ftnyi kereskedési

alapot képesek kimutatni és a kiknek czége be lesz vala jegyezve.

1856-ban a görög társulat többé nem jegyeztetett a kereskedő világ által. Az 1856 december 31-kén bejegyezve volt kereskedelmi, gyár és iparczégekről szóló és a brassói kereskedelmi és iparkamara által a kereskedelmi, ipar és közmunka ministeriumhoz föltérjesztett kimutatásban 22 rőfös, 9 vas, 29 fűszer, 4 norimbergi és üveg, 2 vegyes és 2 könyvkereskedés, továbbá levanti kereskedők gyanánt 6 nyerstermény és 38 kézműáru és terménykereskedő van fölemlitve. Görög társulatról e kimutatásban egy szót sem olvashatni.

Az 1859. december 20-kán közzétett, 1860 majus 1-jén hatályba lépett iparrendtartás valamint az ennek nyomán behozott kereskedési és iparszabadság, nem különben a törvény előtt való egyenlőség elvének megállapitása következtében a görög társulat kiváltságai még netalán meglevő része is végképen megszüntnek nézhető. A mi abban okszerü és fenntartható volt, megszünt a görög társulat külön joga lenni és valamennyi állampolgár közös jogává lett.

Ezzel be van bizonyitva, hogy a görög társulat alapját képezett külön czélok részint már rég megszüntek lenni, részint pedig ugy változtak, hogy a görög társulat külön kereskedelmi és jogi létezése csak fictio gyanánt vehető tekintetbe.

A kir. főkormányszék 1846 évi, 14866 sz. a. (1519 udv. sz.) egyik jelentéséből kitünik, hogy az akkori brassói görög társulat 11 azaz tizenegy tagra olvadott le; ezek között csak egyetlen egy görög, a többi mind román és bolgár vala.

Már most még csak azt kell megmagyarázni, hogy miképen jött az, hogy a legkülönbözőbb nemzetiségü idegen kereskedőkből álló társulat görög társulat nevet viselt, holott görög nemzetiségü tagjai elenyésző kisebbségben valának. A „görög" névhez következőképen jutott.

Erdélyben régtőlfogva mind e mai napig szokás, minden

görög keleti vallásu kereskedőt, nemzetiségi különbség nélkül, röviden görögnek nevezni el épen ugy a mint a görög keleti egyházat egyszerüen szintén görög egyháznak nevezik. Oláhnak csak a házában szokásos póröltözetben járó románt nevezik. Igy a belvárosbeliek görög keleti templomainak neve még most is: „görög templom“, — „griechische Kirche“, — „biserica grecésca“, — a külvárosiak és falusiak görög templomaié pedig: „oláh templom“, — „walachische Kirche“, — „biserica romanesca“.

A vallás után való görög elnevezést a görög társulat sokféleképen arra használta föl, hogy nem görög létére és a görög nyelv nem tudása mellett is a görög nemzetiséget maga számára igényelje. Ha a magyar, német és román nyelv nem tud különbséget a vallás és nemzetiség szerinti görögök között, miért kerestek volna a görög társulat nem görög tagjai különbséget abban és miért nevezték volna ők magukat románoknak vagy bolgároknak, ha ebben hasznot nem látnak, mig ellenkezőleg haszonnal és jövedelemmel járt, ha görögnek gondolták?

Igy történt azután, hogy a névre nézve görögök, de nyelvre nézve bolgárok és románok nem ritkán leggörögöbb görögökké változtak át. Igaz, hogy a kizárólagos levanti kereskedelem kisiklott kezükből és hogy e téren már nem szerezhettek babért. Az államhatalommal sem lehetett immár kikötni és azt az oktalanságot elkövetni, hogy a küzdelmet a kereskedelmi és törvényhozási téren fölszabadult szellem, a törvény előtti egyenlőség elve, az állami felsőbbség alá tartozás törvényhozás igazságszolgáltatás és rendőrség tekintetében, az államterhekben paritás alapján való részvétel ellen a társulat kiváltságaira hivatkozva folytassa.

Át kellett hogy lássák, hogy ezen világi hatalmak ellen nem boldogulhatnak. Kárpótlásul a hanyatló görög társulat és ügyvédei annál nagyobb eréllyel és makacssággal harczot kezdtek a görög keleti egyház és annak egyházi hatósága ellen.

Ha már, miként a tapasztalás őket meggyőzte, államot nem alkothattak az államban, ugy legalább kisérletre érdemesnek tartották, ha vajjon nem sikerülhet-e görög egyházat alkotni a görög egyházban? Ez azon képlet, melyre támaszkodva a brassói Szentháromság templom fölötti pert megkezdték, mely immár majd 80 év óta tart. Le akarjuk leplezni annak fejlődési részleteit szemünk előtt és látni, mikép a görög társulat, a helyett hogy rendeltetésének megfeleljen, pörlekedik, hogy győzelmet vivjon ki oly ügy számára, mely igazságtalanságából nem veszt az által, hogy annak éle nem az állam és hatósága, hanem az egyház és egyházi felsőbbség ellen van irányozva, sem azáltal, hogy az egyházzal és ennek felsőbbségével szemben holmi szabadságot és felszabadulást fitogtató szinben feltünni igyekszik, holott az egész csak néhány oly ember kicsalogatott magán haszna körül forog, a kik a megszerzett jog és kiváltság ürügye alatt ezen magánhasznot az egész község rovására és az egyház szent czéljai nagy kárára kizsákmányolni szeretnék.

II.

A brassói görög keleti Szentháromság templom eredete.

A templomnak, mely a Bécsben 1742 január 7-kén 52. sz. a. kelt udvari korlátnoksági rendelet szerint „Templum St. Trinitatis Sacris Coronensium graeci ritus orientalis dicatum“ czimet visel, oly keletkezési története van, mely több tekintetben érdeket költ. E történet egyfelől bizonyságot tesz az alapitók példányszerü egyház vallásos öntudatáról és a közjóra irányzott érzületéről, mely jelentékeny áldozatok által vált ki és semmi akadályok és nehézségek által meg nem ingattatott, másfelől pedig hatósági ügyvágyat és gyámkodást tüntet elénkbe,

melynek egyedül köszönhetni, hogy ezen templom keletkezési történetéről nem csak puszta hallomás, hanem hatósági rendeletek és közokmányok egész sorozata alapján megvitathatlan igaz jelentést tehetünk.

A brassói görög társulat vallásos szükségeiről oláh- és görögországi zárdabeli barátok gondoskodtak, a kik az isteni szolgálatot Brassó belvárosában, a hol görög keleti templom nem létezett, egy szük és haszonbérben tartott házi kápolnában végezték. Ezen barátoknak téritvényt kellett aláirniok, hogy semmi olyasra nem fognak vállalkozni, a mi az államot vagy a görög egyesült egyház egyesülését veszélyeztethetné. Ezen rendőri elővigyázati rendszabályt egy 1752 évben kelt reversalisból meritjük, melyet Sirbul Iván mint társulati biró és Kalfovits Manole mint egyik hites régi oláh irással, két más hites pedig görög irással irtak alá. A szükmarkulag fölszerelt házi kápolna természetesen ki nem elégithette a vallásos szükséget, kivált midőn Brassó kereskedelmi hivatása nagyobb mértékben kitünt és kormányszéki 5833. sz. a. közzétett 1781 julius 4-kéről kelt legfelsőbb elhatározás alapján azon elv érvényre jutott: ut quilibet post ademptam realem in fundo regio compossessionem universis commodis, juribus et beneficiis ex hac possessione profluentibus etc. gaudeat, végül II József császár türelmi nyiltparancsa a görög keleti egyház brassói hiveire is gyakorlotta hatását.

Ezen befolyások következése az lett, hogy Brassóban görög keleti valláson levő román kereskedők és iparosok magva képződött. Ezek egy része fekvő birtokot vásárolván a városban, minden tekintetben a rendes hatóságok alatt állottak. Az előttünk levő oklevelekben a társulat tagjai közt és köztük való megkülönböztetés okáért: „hospites et cives graeci ritus“, és „possessionati cives“-nek neveztetnek.

Ezen kereskedők érezték, hogy a görög társulat kápolnája hovatovább be nem fogadhatja a görög keleti valláson levő

egyre szaporodó brassói hiveket. Miként a gróf Nemes-féle vizsgálati munkálatból kitetszik, maguk közt, azután az 1769 évi háborus események következtében Moldovából és Oláhországból menekült és Brassóban nagy számban tartozkodó bojárok közt egy Brassóban fölépitendő görög keleti polgár templom részére pénzt kezdtek gyüjteni. A gyüjteményhez első sorban egy Panajot Nica nevü és Jeruzsálembe tett zarándokolása miatt Hagínak is nevezett gazdag bukuresti kereskedő 6000 török lei (6300 ftnyi) összeggel járult. Továbbá Gyoka Constantin, Dsanli Consantin, Dima Dumitru, Cristof Michael, Nicolai Stefan, Kallovits Emanuel, Duca Melankovits, Mihai Mica, Popovits György, Apostol Maria, Argir Grecu, Rustsuk Jordan és Cetir Grecu, mindannyian brassói görög keleti hivek, szintén adakoztak az ájtatos czélra, ugy hogy az 1876—1795 sz. a. korinányszéki kimutatás szerint 15,638 ft. 24 kr gyült volt össze a mondott szent czélra. Az adakozás utján begyült pénzen 1785 évben a Brassó belvárosában fekvő 32 és 35 sz. a. két ház vásároltatott meg örök áron Kronenthal és Lang nevü szász polgároktól; a szándék pedig, hogy az ekként szerzett telek egy görög keleti templom épitésére használtassék, egyelőre titokban maradt. — Még gyöngének érezvén magukat és attól tartván, hogy a telek tulajdonának megszerzése meghiusitható, ha a templom épitési szándék kitudódnék, Dsanli Constantin, Dima Dumitru, Christof Michael és Nicolai Stefan polgári kereskedők vezettették be egyelőre a telekkönyvbe a megvásárlott fekvőségek tulajdonosai gyanánt és csak azután, a midőn a keletkező félben levő egyházközség ugy vélekedett, hogy tulajdonosi joga az épitendő görög keleti templom számára szánt telekhez ily módon biztositva van, nyilvánittatott a vásárlás valódi czélja. Most a tulajdonos vevő gyanánt telekkönyvileg bevezetett fentemlitett négy görög keleti polgár a brassói tanácshoz folyamodott engedélyért a belvárosban lakó összes görög keleti hivek használatára épitendő templomra.

A brassói tanács e folyamodásnak helyt nem adott, okul adván, hogy a négy kérelmes számára nem szükséges a külön templom.

Erre 1786 januar 28-kán 32 görög-román kereskedő által (noi negotiatori greci si romani, igy nevezték ők magukat), azután 17 román iparos által román nyelven szerkesztett és aláirott fölterjesztés, végül 1786 april 17-kén valamennyiek által latin nyelven szerkesztett együttleges kérvény adatott át. Ebben fölvan fejtve, hogy a tanács által elutasitott fentebbi négy kérelmező a kérvényt csak a többiek alapitói és képviselői minőségükben adták át; föl vannak fejtve továbbá az indokok is, melyek a mellett szólnak, hogy a brassói tanács a brassói görög keleti hivek számára való imaház vagy templom épitése ügyében fölterjesztett folyamodás teljesitését a felsőbb hatóságoknál kieszközölje. Kérelmesek hivatkoznak kérvényök indokolására az 1781 julius 4-ki 5833 krmszki sz. a. edictumra; hivatkoznak az imaház fölépitéséhez megkivántató lélekszámra, kimutatják, hogy foglalkozásuknál fogva, nehéz betegség esetében, különösen éjnek idejében a távol eső külvárosi templomba bajosan eljuthatnak. Rajtuk kivül, görög keleti valláson levő még több kereskedő is tartozkodik kereset végett Brassóban, ezek a közjó érdekében még nagyobb szeretettel ragaszkodnának Brassóhoz, ha a belvárosban levő templom élvezetében részesülhetnének. Ezenkivül van a városban sok görög keleti vallásu katona is; ezekre nézve csak hasznos lenne, ha az imaházat az isteni szolgálat végzésére közel kapnák; holott ha a távol elővárosba kell őket bocsátani, a szökés veszedelme állhat elő. Elvégre a nevezett négy alapitó oly állapotban van, hogy arra kötelezik magukat, hogy az imaház fenntartásáról és ha a templom fölépitése megengedtetik, ennek plébánosa tartásáról és egyéb szükségesekről saját erejükön, senki másnak sérelmére vagy terhére, gondoskodnak. Hivatkozással az 1783 martius 24-diki 2035 sz. a. királyi leiratra és az 1784 julius 8-diki

5086 sz. a. kormányszéki rendeletre, a folyamodásban hangsulyoztatik, hogy a' tanács vegye tekintetbe, hogy kérelmesek mint a tanács alatt álló és birtokos polgárok és eszerint a görög társulat kebelzetén kivül álló polgárok, igényt tarthatnak a tanács pártolásához. A brassói tanács 1786 april 26-iki jelentésével a folyamodást pártolólag terjesztette föl a kir. főkormányszékhez.

Kérelmesek attól tartván, hogy a tanácshoz beadott folyamodásuk talán még sem fog fölterjesztetni a főkormányszékhez, ezen utóbbinál is közvetlenül hasonló tartalmu folyamodást adtak be, mely a tanácshoz 1786 majus 9-kéről 3997 sz. a. kelt rendelettel oly meghagyással érkezett le, hogy az hivatalosan tárgyaltassék. Minek következtében a tanács következő hivatalos ellátáshoz fogott. 1786 majus 29-kéről, 103 sz. a. kelt tanácsi végzés értelmében a fentmegnevezett négy képviselő az akkor fennállott rendeletek értelmében köteleztetett kimutatni, hogy képesek a templomot fölépittetni, azt fenntartani, annak és a körüle alkalmazandó pap szükségeiről gondoskodni. Miután a négy képviselő magát erre jogilag leközelezte, az elővigyázólag gyámkodó brassói tanács két kiküldött tanácsbeli által a belvárosban lakó, görög keleti hitü polgári családok pontos öszszeirását eszközlötte. 1786 junius 14-kén 194 tan. sz. „itt a városban lakó és a brassói tanács alatt álló benfolyamodott valamennyi görög keleti hitü lakós névjegyzéke“ adatott át, melyből kitünt, hogy a folyamodók, miként ezt neveik és Brassóban még e napig is élő utódaik mutatják, majdnem egytől egyig mind román nemzetiségüek voltak és 138 lélekből álló egyházközséget képeztek; ide tartoztak — miként a névjegyzékben áll — „ továbbá az oláh mészárosok, kik polgárok lettek és mesterségöket a városban gyakorolják“. 107 lélekből álló tizenhat polgári oláh mészáros család volt ez; eszerint az ujonnan keletkező egyház község alkatrésze gyanánt hivatalosan és egészben 245 lélekből álló ötven család volt kimutatva.

A névlajstrom végén megjegyeztetik, „hogy a más helyekről kereskedések végett ide jövő és minden időben itt tartozkodó idegen kereskedők száma egyre másra számitva többnyire husz—harminczra rámegy, hogy továbbá görög valláson levő sok katona van itt, a kik biztonság kedveért templomba itt a belvárosban járhatnának, a helyett, hogy ki az oláh elővárosba járnának, a hová őket bajosan még pedig azon okból eresztik, hogy ne legyen alkalmuk szökésre.“

Ezen fölvételek alapján a brassói tanács 1786 julius 26-kán az engedélyt a templomépitésre oly föltétel mellett adta meg, hogy az épitkezést sürgetők a tanácsi helyszinelésnél a Cronenthál féle ház hátulsó udvarában kijelölt helyre szoritkozzanak, a házon meglévő födelet ne változtassák, a tetőre tornyot ne épitsenek, a Lang János szomszédtól megvett, a városfalán levő toronyban soha semmi ürügy alatt sem ugynevezett toaca-t sem pedig nehány harangot ne állitsanak. Ez épitési engedély alapján a templom fölépittetett és 1788-ban a polgáriak nevére szóló felirattal elláttatva, megnyittatott.

Az 1789 september 8-kán Brassó városa telekkönyvébe 2229 sz. a. 3664 lap. bévezetett táblázati okmány elejétől fogva végig román nyelven van irva és magyarra forditva igy szól: „Mi alólirott alapitói a brassói Szentháromság templomának és vevői az ezen templom számára az illető vevési oklevelek szerint megvett házaknak bizonyitjuk jelen oklevelünkkel és aláirásunkkal, mindeneknek tudtára, hogy önszántunkból a templom épitésénél tett minden költséget, valamint az épen emlitett vett házakat ezen szent templomnak átengedjük és annak örök időkre oda ajándékozzuk oly módulag, hogy ezen házak jövedelmei a templom szükségeire forditassanak és hogy azokból vallásunk értelmében egy pap is tartathassék és hogy senkinek közülünk, a mig élünk, sem pedig elhalálozásunk után valamely utódunknak hatalma ne legyen, akár ezen szent templomon, akár ezen házakon valamit követelni, mert minden egészben és mindenestől

örök időkre ezen szent templomnak adatott és az egyház jegyzőkönyvébe is be fog iratni, hogy ki mit adott névszerint, a végre, hogy az örök emlékezetben tartassék. Nagyobb hitelesség okáért mindezt megerősitjük saját aláirásunkkal és pecsétünkkel, hogy hitelességgel birjon minden helyen és minden biróság előtt. — Brassó 1789 september 8. — Constantin Dsanli s. k. (p. h.), Demeter Dina s. k. (p. h.), Christoph Michael s. k. (p. h.), Nicolaus Stefan s. k. (p. h.), Emanuel Kalfovits s. k. (p. h.).“

A brassói görög keleti Szentháromság temploma keletkezése történetének ezen szigorlatosan okmányszerü fölfejtése nyomán a következő elvitázhatlan jogviszonyok állanak elő:

1) hogy nem csupán társulat volt, mely a brassói Szentháromság temploma fölépitését kieszközölte. Egy társulat (societas) közönséges értelemben, pusztán a részesek személyes céljaira (kereset, használat) van irányozva, ugy hogy fennállása és feloszlása a társulati szerződés által kötelezettektől függ. Itt egészen más természetü szövetkezéssel van dolgunk; mert ez örök időkre és a tagok személyes változásától vagy akaratától minden tekintetben merőben függetlenül köttetett.

2) Az egyesülés által Brassó belvárosa görög keleti vallású lakósainak közönségéből jogi személy, görög keleti egyház közönség, tagozatos község alakult, melyre nézve az ujonnan épült templom a benne végzett közös isteni tisztelet és a templom meg a pap fenntartása körül való kötelesség állandó érintkezési és egyesülési pontot képezett.

3) Való ugyan, hogy ezen egyházközönség nem volt mindjárt tökéletesen szervezve, midőn keletkezett, mert az egyházközönség szervezete nem volt megállapitva és az sem határoztatott el külön, hogy kik legyenek az egyházközönség elnöke és közegei, a kik mindenha annak közakaratát tolmácsolják és képviseljék, valamint az sem, hogy miképp kezeltessék az egyházközönség tulajdona és vagyona. E hiány — mint alább ki lesz

mutatva — az egyházközségnek sok kárt és megrövidítést okozott, minthogy a község tagjainak alkotmányilag, felsőbbségileg és képviseletileg szervezetlen összessége sokkal nehezkesebb és gyámolatlanabb test volt, hogysem a szervezett és rendezett ellenség által ellene intézett támadásoknak sikeresen ellentállhatott és jó igazát megvédhette volna.

4) Az alkotmány és szervezet hiányából előálló ezen gyámoltalanság és védtelenség az egyházközönséget épen a kiskoru és gyámolitandó helyzetére juttatja, ennél fogva az állam és hatóságai oltalmához annál jogosabb igénye van, minél gyámoltalanabb és elhagyatottabb az érintett helyzete. A történet további folyása megfogja mutatni, hogy a görög keleti egyházközség ezen törvényes oltalomban és védelemben sok tekintetben nem részesült és hogy ilykép kénytelen volt és most is kénytelen, hatalmasabb és szervezett ellenei részéről igazságtalanságot eltürni.

5) A brassói belvárosi görög keleti egyházközség szelleme bennfoglaltatik a kimeritő egyház — vallásos czélban, mely keletkezése alapját képezi. Ezen egyház — vallásos czél a templom keletkezése óta mai napig alkotmány és szervezkedés hiánya mellett is mindenkor keresett és talált is magának férfiakat, kik érette gondoltak és cselekedtek és jogait a legbajosabb körülmények között ugy védték, hogy joggal mondhatni, hogy e czél nem embermű, hanem Isten akarata. Puszta embermű nem tarthatott volna ennyi ellenség mellett.

6) Kiderül elvégre a brassói görög keleti Szentháromság templom eredete történetéből, hogy a görög társulat mint olyan abban nem részes, minthogy annak fölépitéséhez sem pénzadományokkal sem tanács vagy tett által nem járult. Ha a görög társulat jogokat akar tartani a brassói Szentháromság templomhoz, akkor azok csak mint az egyházközség egyik tagját illethetik őt. Az egyházközség és templom keletkezésében és története további egész folyamában nincsen jogérvényes akarat vagy jogérvényes

cselekvény, melyből jog és törvény szerint külön sőt kizárólagos jogot lehetne következtetni a görög. társulat részére.

7) Ellenben 1789 september 8-ka óta mai napig a templom a brassói görög keleti egyházközség nem csak tényleges, hanem jogi és telekkönyvileg betáblázott birtokában van a teleknek és az egyházépületnek; tehát sem a görög társulat, sem élő vagy elhalt, jelen vagy jövendő, physikai vagy jogi más személy, sem pedig ilyesek többsége jogi egyednek és tulajdonosnak nem tekinthető, — hanem törvényes tulajdonos az, a ki mint olyan a telekkönyvbe a betáblázási oklevél alapján be van vezetve; ez pedig a brassói Szentháromság templom, azaz a fennebb említett és az udvari korlátnoksági rendeletben megállapitott templomfölirat által megjelölt vallásos egyházi czél, melynek a templom szenteltetett. E czél, e rendeltetés jogi személy méltóságával és jelentőségével bir.

III.

A brassói görög keleti egyházközség és az ottani görög társulat.

A görög társulat czéljai kereskedelmiek voltak; a görög keleti egyházközség czélja pedig vallásos egyházi czél volt. E két czél között természet szerint nincsen ellentét, mely perpatvart okozhatna. Miután a görög társulat tagjai szintén a görög keleti vallás hivei, a társulat, ha helyes viszonya a brassói görög keleti egyházközséghez helyesen szabályoztatik vala, csak feladatául kellett volna hogy nézze, hogy rendeltetésének megfeleljen mint tagja ezen községnek.

Ámde ily higgadtságot és igazságot, a mint azt a brassói görög keleti egyházközséghez való viszony természete magával hozza, a görög társulat, vagy helyesebben mondva, annak rosz-

szul értesült ügyvédei, fájdalom, nem tanusitottak. Ők inkább torzsalkodást és meghasonlást kerestek, a helyett, hogy a görög keleti egyházközség vallásos egyházi czélját előmozditották volna. Ennek következésében a békét felforgató, visszataszitó erőt látunk folytonos tevékenységben, melyet az ösztön kiterjeszkedés és önuralom után féktelen mozgásban tart és ellenkezésre buzdít a görög keleti egyházközséggel és az egyházi felsőbbséggel szemben.

A görög társulat, mintha holmi idegen souverain hatalom volna, a törvényes görög keleti egyházzal szemben az egyházi külön területüség egy bizonyos nemét igyekezett maga részére igényelni.

Önuralmilag szerzeteseket és papokat akart idegen országokból lelki pásztorokul alkalmazni. Pedig már az 1771 nov. 26-iki udvari korlátnoksági rendelettel ily eset alkalmából keményen meglettek intve: hogy in Spiritualibus a görög keleti püspök törvényhatósága alatt állanak, tehát csak ugy jönnek tekintet alá mint a hazai görög keleti vallás hivei, eszerint náluk jövőre csak ordinalt indigenák lehetnek lelki pásztorok, miután az idegen papok és szerzetesek gyakran azon örv alatt, mintha szent helyekről jöttek volna, a hazai papok kárára és megröviditésére a néptől pénzt szoktak kicsalni. Az ilyesek tehát nem csak a papi teendőktől eltiltandók, hanem külön királyi engedély nélkül az országban sem mulathassanak. Az 1771 december 19-éről 2869 sz. a. kelt kormányszéki rendelettel közhirül adott ezen intézkedés ellen a görög társulat felfolyamodott, hivatkozván állitólagos külön állására és függetlenségére a görög keleti püspök papi törvényhatóságától és hivatkozván kiváltságaira, utalással a korábbi szokásra; erre 1771 december 18-kán 5. sz. a. kelt legfelsőbb elhatározás következtében 1772 januar 10-én 43 sz. a. egy udvari rendelet adatott ki, mely szerint nekik oly esetben, ha a hazai nem egyesült papok között alkalmas, és a görög nyelvet is biró egyén nem találtatnék,

megengedtetik ugyan a kormányszék és a görög keleti püspök előleges beleegyezésével külföldit is lelki pásztorkodásra hozatni, de oly kikötés mellett, hogy ők egy ilyenért ugy erkölcsiségére mind pedig arra nézve is, hogy az illető az állam és közcsend ellen nem fog vétoni, kezeskedni, továbbá, hogy papjaikat a görög keleti püspökhöz utasitani és ettől mint első fejöktől in spiritualibus függeni tartozzanak.

Kevés időig ugy látszott, mintha az egyetértés és béke szelleme felülkerekedett volna a szakadár és önuralmi törekvéseken, melyekkel a görög társulat a brassói görög keleti egyházközség vallásos egyházi czéljait veszélyeztette.

Minek bizonyságaul egy 1788 junius 5.kén kelt egyezményre hivatkozunk, mely roman nyelven volt szerkesztve és azután latinra forditatott. A görög keleti egyházközség nevében ez egyezményt a következő nem egyesült vallásu polgárok irták alá: Panajot Hagi, Gyoka Eustazie, Demetrius Dima, Constantinus Dsanly, Christophorus Michael és Manole Kalfovits; a görög társulat nevében: Demeter Diamandi, a ki akkor a társulat birája volt, Pana János rendes jegyző, Hagsi Barbu Tati, Constantin Antoni királyi pénztárnok és kapitány és Itristu János saját és a görög társulat többi tagjai és személyei nevében. Az egyezmény pontjai a következők.

1) A görög egyházközség mint alapitója az ujonan épült templomnak Brassó szabad királyi városában ezen templomot illetőleg nem tart maga részére más jogot vagy törvényhatóságot fenn mint az egyetlen egy kegyuri jogot.

2) Hogy a templom fenntartása és jövedelmei kezelése kellő rendben folyjon, két felügyelő segéd (aedil) választassék, az egyik a brassói polgárok, a másik a görög társulat kebeléből.

3) Ezen felügyelő segédek feladata lészen, a templom minden jövedelméről jegyzőkönyvet vinni és azokról beszámolni, mely végre a görög társulat szintugy mint a görög keleti egyházközség két templom gondnokot még pedig mindenik fél egyet-

egyet nevez ki, kiknek az előbb megnevezett aedilisek félévenkint számot adni kötelesek.

4) Minthogy pediglen Christoforus Demeter mostani görög pap elaggottsága mián alig képes szolgálatát ellátni, az egész görög község beleegyezik (in id tota graeca communitas consentit), hogy közös szavazás utján más pap választassék, ki azután a főtisztelendő görög nem egyesült püspök által fölszenteltetvén, a mostani papot helyettesitse. Tartásáról jövőre nézt maga a község fog gondoskodni a legfelsőbb rendeletek értelmében.

5) Minhogy a brassói polgárok a templom alapitásánál szivükben csak isten dicsőségére és lelkök épületes voltára törekedtek, annál fogva nem kivánnak kárpótlást a görög társulattól, habár azzal megkináltattak is. — Erre következik a záradék, hogy ezen egyezkedési pontok mindkét fél által, a brassói görög polgárok által egyfelől és az egész görög társulat által másfelől szentül és hiven tartassanak meg; hogy senki azok ellen sem most, sem jövendőben, sem nyiltan, sem titokban ne cselekedjék. Erre az egyezkedők mind magukat mind utódaikat oly hozzáadással kötelezték, hogy a ki ezen föltételeket valamikép megszegni merészkednék, az a községből kizárandó és kicsapatandó.

Eszerint tény, hogy a brassói Szentháromság templom a görög polgárok kizárólagos müve és hogy a görög társulatnak a templom alapitásában semmi része, be van bizonyitva ezen tény nem csak betáblázott hiteles oklevél által, hanem a társulat képviselői aláirásával ellátott elismerési szeződés által is,

E szerződés Brassóban 1788 majus 31. (junius 10.) Nikitits Gedeon görög keleti főpásztor által megerősittetett és csak a papi állomás betöltésének kérdése tartatott fenn későbbi tárgyalásra.

1788 jun. 13. e betöltésre nézve is roman-nyelven fogalmazott, a polgáriak és a társulat jogyzői által, meg a püspök

által aláirott következő egyezkedési okmány jött létre, mely 5040 számhoz eredetiben a mellékelt hiteles latin forditással a kormányszék levéltárában található. Ez okmányban bizonyittatik, hogy a görög keleti polgárok reszéről gondnokul Alexiovits Mihály ur és aedilisül Sofranus Maorodin ur, a görög társulat tagjai részéről gondnokul Panajot Sterie, aedilisül pedig Popovits Mihály ur választattak. Mindét rész megegyezett Christoforus pap évi fizetése és egyéb jövedelmei iránt is. A harmadik pontban mondatik, hogy a főpap mellé segédpapul és káplánul Macarius Sinai zárdabeli szerzetes neveztessék ki és ennek illetményeire nézve is történt egyezkedés. A 4-ik pont a plébános és káplán között fenntartandó egyetértésre a község kebelében vonatkozik. A 6-ik pontban a nyelvet illetőleg, melyen az isteni tisztelet végzendő, a következők határoztatnak: Miután az Apostol és az evangelium görög nyelven olvastatik, annál fogva ugyanaz oláh nyelven is történjék, azután a chorus jobb oldalán mindég görögül, baloldalán pedig mindég és örök időkre oláhul kell énekelni.

Nikitits Gedeon püspök ez egyezkedést a következő megszoritással hagyta helyben: Intuitu valachici presbyteri necessaria est, adhuc ad altiores instantias repraesentatio submittenda et tum resolvetur. Gedeon Nikitits. Ez egyezkedéssel a templomban használandó nyelv kérdése is teljes paritás alapján rendeztetett és csak az oláh pap beállitására nézve az elöljáró hatóságok megkeresése azon okból találtatott szükségesnek, mert a megválasztott oláh pap külföldi sinai zárdabeli levén, ennek elfogadásához a fennálló rendeletek értelmében a kormányszék jóváhagyása kieszközlése volt szükséges.

A brassói görög keleti roman polgárok ez egyezkedés által megmutatták, hogy a görög társulattal való viszonyban a jót és igazat fölismerik. És ők eszerint minden időben cselekedtek is.

A görög társulat a fent elsorolt egyezkedési pontok által

szintén megmutatta ugyan, hogy ő valamint tagjai is fölismerik a jót és igazat; de szándékuk és tetteik, mint a további elbeszélés mutatandja, oly természetüek, hogy rólok el kell mondani: fölismerték a jót és igazságot, magukra is vállalták világosan az idézett egyezkedési pontozatokban a kötelezettséget annak megtartására, de, fájdalom, azért, hogy ne teljesitsék, hanem hogy annak az ellenkezőjét tegyék. Video meliora proboque, deteriora sequor.

IV.

Sic vos non vobis.

Az egyezkedés, melyről az előbbi szakaszban emlitést tevénk, a békét és egyetértést örök időkre kellett volna hogy biztositsa a görög keleti polgárok és a görög társulat között. De a brassói görög társulat már nehány hó eltölte után megszegé a megkötött örök békét.

Macarius az első oláh pap visszatért a Sinai zárdába. Helyébe Christoforus görög pap mellé Popa Péter nevü más oláh pap Kimpiniából fogadtatott föl. Ez által Christoforus eltávolitása és a jus patronatus (igy nevezték a papválasztási jogot) kérdése merült föl a roman polgárok és a görög társulat tagjai közt; e fölött vita támadt, melyben utóbbiak, a mint az rendesen a kiváltságoltak természetében lenni szokott, egyátalában semmi mérsékletre vagy az előbbiek jogai tiszteletére magukat kötelezve nem érezték, még pedig annál kevésbé, mert a roman polgárok akkor államjogilag csak türött nemzethez és valláshoz tartozván, nem birhattak azon befolyással, mely a tulkapásokra hajlandó ellent tiszteletre kényszeritse és a jog korlátai közé visszaszoritani birja.

1789 februar 19-én 1279 krmszki sz. a. a társulatiak panaszlevelet adtak be a királyi kormányszékhez, melyben mindenek előtt az állittatik, hogy csak nékiek vagyon kiváltságuk egy görög keleti templom birtokához Brassóban, hogy a polgáriak az engedélyt egy uj templom épitésére csak kiármánykodták és hogy a polgáriak e templomot oly pénzzel épitették, mely a görög társulat kápolnáját illette volna.

Valamint a társulatiak a levanti kereskedés űzéséről szóló kiváltságból azt következtették, hogy a Levante-vel csak a görög társulat folytathat kereskedést és rajta kivül senki más: azonként a Brassóban fenntartható görög keleti kápolnára vonatkozó kiváltságból azt a jogot igyekeztek kiokoskodni, hogy a társulatiakon és a társulaton kivül Brassóban senki más nem épithet templomot. Pedig a polgáriak a templomot az előljáró hatóságoknak nem csak tudtával hanem azoknak beleegyezésével is épitették föl. A görög társulat ezen hatósági beleegyezést kicsaltnak és a hatóságokat, melyek azt megadták, elbolonditottaknak nyilvánitotta.

A társulat egy árva fillért sem adott a templomépitésre, mindazáltal a dolog ugy volt előadva panaszlevelében, mintha a templomépitésre adott pénzt jogtalanul tőle elhuzták volna. Ügyvédei igy okoskodtak: a polgáriak ide adták ugyan a pénzt a templomépitésre, de ugy kellett volna, hogy azt a görög társulat kápolnája részére ajándékozzák és mert ezt nem tették, tehát jogtalanul elvonták az egyedül jogosult kápolnától. Ilyképen némileg a görög társulat kápolnáján elkövetett lopás gyanánt lettek minősitve vallásos polgároknak a Szentháromság temploma épitésére tett kegyadományai.

A mi a fenntebb idézett egyezkedési pontokat illeti, még a társulatiak merészkedtek a szerződés megszegésével vádolni a polgáriakat, azzal vádolván ezeket, hogy

1) a társulati papnak a bémenetelt az uj templomba meg nem engedték;

2) a polgáriak nevére szóló templomfölirat kitörlését meg nem engedték;

3) oláh papot és oláh kántort a templomba bevezették;

4) el nem akarták fogadni a társulatiak választott gondnokát és aedilisét.

Mindezen okoknál fogva a társulatiak azt kivánták, hogy az uj templom vagy az ő nevökre jegyeztessék be mint tulajdonok, vagy pedig ha ez meg nem engedtetnék, azt kérik, hogy ezen templom más szükségesebb épitkezési czélra használtassék föl.

1789 martius 19-kén, tehát körülbelöl egy hónappal később mint a társulatiak, a brassói román polgárok is ugyanezen ügyben panasz levelet adtak be a királyi kormányszékhez, melyben föl volt hozva, hogy a megtörtént egyezkedés értelmében Christoforus Demeter a görög társulat szolgálatában állott plébános csak ideiglenesen hivataloskodjék mint pap, mig annak segédleteül, minthogy igen aggott és az oláh nyelvet nem birja, oláh papot is tarthatnának a templomnál. Christoforus e végre Popa Pétert Kimpinából választotta volt maga mellé és ketten együtt végezték is az isteni szolgálatot. 1788 septemberben Christoforus az ellenségtől való félelmében elmenekült, a nélkül hogy a legkisebb jelentést tette és a templomi szolgálat ellátását Popa Péterre bizta volna, a ki minden veszedelemnek közepette hüségesen helytt maradott és szolgálatát mint plébános elvégezte. (Itt megjegyzendő, hogy II József császár 1788 február 9-én szintén hadat izent a portának, mivel a szultán visszáutasitotta volt az ausztriai közbenjárást az orosz ellen folytatott háboruban. 217000 ausztriai indult vala akkor Törökország ellen. Eszerint az 1787—1792-iki orosz török háboruról és a hadi mozgalmakról Ausztriában van szó a román polgárok beadványában.)

Elmulván az ellenség részéről fenyegető veszély, Christoforus plébános visszatért ugyan, de a polgárok hire tudta nélkül

a régi görög kápolnába ment, magával vivén oda minden templom eszközt, jóllehet hogy e kápolna az ujtemplom fölépitése következtében be lett zárva és az isteni tiszteletnek abban végzése a görög keleti főpásztor által meg lett tiltva. Igy jött azután, hogy a templomban Popa Péter volt kénytelen az istenitiszteletet csak magára ellátni.

A brassói polgárok tehát a többek között Popa Péter megtarthatásáért is folyamodtak, továbbá, hogy engedtessék meg nekik, hogy a fennálló rendeletek értelmében becsületes papot Ő Felsége országaiból saját megelégedésökre választhassanak, annyival inkább, minthogy a roman templomot saját erejökön épitették és a papot szintén saját erejökön tartják, Ő Felsége pedig maga adta az engedélyt e templom épitésre, a görög keleti roman polgárok 400 lelket tesznek, kik sem a görög társulattal, mely csak 25 családból áll, sem bolgárszéki elővárosiakkal, kik tulajdon templomot birnak, semmi közösségben nincsenek.

A királyi főkormányszék meghagyá Háromszék tisztségének, hogy a görög társulat és a román polgárok panaszait alaposan vizsgálja meg és arról jelentést tegyen a főkormányszékhez. A görög keleti szentszékhez 1789 april 7-én 2709 sz. a. szintén küldetett főkormányszéki rendelet, melyben megállapittatott, hogy Brassó roman görög keleti polgárai szabadságában áll, külön papot választhatni.

V.

Egy vizsgálat és határozat politikai uton.

A királyi főkormányszék meghagyása folytán Háromszék megyei tisztsége, mely alá a József császár-féle beosztás szerint Brassó is tartozott, vizsgáló bizottságot küldött ki, melynek

élén gróf Nemes Ferencz akkori első alispán állott. E bizottság 1789 majus 24-kén béfejezett vizsgálati munkálatából különös fölemlitést érdemel azon körülmény, mely a kérdésre vonatkozik, hogy kinek pénzéből födöztettek a brassói Szentháromság temploma fölépitésére szükségeltetett kiadások? A roman polgárok t. i. kinyilatkoztatták a vizsgáló bizottság előtt, hogy a templomépitéshez szükséges költségeket ők állották ki Panajot Hagi Nika bukuresti kereskedővel egyetemben. E nyilatkozat utólsó része valóságát a görög társulat közegei és ügyvédei tagadták, azt állitván, hogy Panajot Hagi Nika az általa adományozott pénzt a görög társulanak szánta. Panajot e végre személyesen kihallgattatván, jegyzőkönyvileg kivallá: hogy a görög valláson levő hitsorsosai számára szolgálandó templom fölépitésére 6000 leit Gyoka Eustate polgári görögnek oly rendeltetéssel adott át, hogy a görög hitsorsosok számára templom épittessék. Ő tehát senem azt mondta, hogy a templom a görög társulaté, sem azt, hogy a polgáriaké legyen. Ő mindenesetre zokon veszi, hogy nehány társulati tag őt ezért szidja, mondván: „Átkozott légy te és átkozott legyen pénzed is, mert azzal templomot épitettél a mi kárunkra“. Mindazáltal amaz állitását tartja ő fenn, hogy pénzét a görög hitsorsosoknak szolgálandó templom fölépitésére adományozta.

A kérdést illetőleg: ha vajjon a görög társulat kápolnájában az isteni tiszteletet valaha oláh nyelven is tartották-e, a polgári görögök által tanuképen elővezetett Bucur óvárosi roman pap kivallá: hogy ő majdnem egész négy éven át a görög társulat kápolnájában a misét minden vasárnap oláh nyelven szolgáltatta, hogy csak sátoros ünnepeken végeztetett az isteni tisztelet görög nyelven, később pedig a görög plébános megbetegedése következtében fölváltva oláh nyelven is végeztetett.

A vizsgáló bizottság a foganatositott vizsgálatról véleményezést szerkesztett, mely lényegében oda szól, hogy a román polgáriak és a görög társulat közti vita csupa elsőbbség fölötti

vita, melyben mindkét fél a templom birtokát magának tulajdonítja. A polgári görögök igényeiket arra alapitják, mert a templomot saját pénzökön épitették és a papot is ők tartják; a társulati görögök pedig követeléseiket és igényeiket azon tévelygésre alapitják, hogy csak az ő imaházuk kiváltságolt és hogy Panajot Hagi Nica szándékában volt, az ő adományát a görög társulatnak szentelni, mely tévedés azonban maga Panajot vallomása által föl van deritve.

Eszerint tehát 1) a kérdéses templom általánosságban görög templom nevet viseljen; 2) miután maguk a templom alapitói vallották ki, hogy a templomot valamennyi hitsorsos számára alapitották, a társulati görögök pedig azt mégis kerülni kezdik és előbbi imaházukba járnak, tehát ezek arra szorittassanak, hogy a közös templomba járjanak, a templom eszközöket viszszahozzák, régi imaházukat végkép bezárják, a közös templomban előjogot, elsőbbséget ne bitoroljanak, hanem ugy viseljék magukat mint békés hallgatók és a habár megszegett egyezkedési pontozatokat tartsák meg; 3) egyátalában megkellene állapitani, hogy egyik félnek se jusson eszébe, fenyités terhe alatt, egyenetlenségeket és meghasonlásokat előidézni; 4) a templom alapitóinak az őket törvényesen megillető kegyuri jog kivételével nem kellene az egyházközség kárára lehető semmiféle előjogot engedni; 5) szükséges lenne, hogy a görög keleti főpásztor templom — és mise — rendét megállapitson és különösen azt is határozza, hogy az isteni tisztelet ugyan egy időben ne egyszerre oláh és görög nyelven, hanem bizonyos órákban egyszer az egyik és utána a másik nyelven végeztessék; 6) el kellene hogy határozza a görög keleti egyház főpásztora, ha vajjon elmozditandó-e vagy nem Cristof Demeter görög plébános az ő hivatalától elagottsága miatt, vagy mert a polgáriak nem igen kedvelik? Ha pedig továbbra is megmaradna hivatalában, akkor komolyan meg kellene hagyni néki, hogy óvakodjék jövőben okot szolgáltatni viszálkodásokra, mert különben

hivatalától azonnal elmozdittatnék. A vizsgálati bizottság ezen véleményes jelentése, mely egészen a roman polgárok mellett és a görög társulat ellen szól, kelt: Brassóban, 1789 majus 24-kén és gróf Nemes Ferencz alispán és Jüngling János tollnok aláirásával van ellátva.

A sepsi-szent-györgyi (háromszéki) megyei tisztség e vizsgálati munkálatot 1789 junius 12-iki jelentése kiséretében 724 sz. a. a királyi kormányszékhez fölterjesztvén, ez, Nikitits görög keleti főpásztor aközben történt elhalálozása után, Adamovits uj püspökhez 1789 junius 27-éről 5046 sz. a. következő tartalmu kormányszéki rendeletet küldött: „Kiderülvén a lejártatott vizsgálatból, hogy minden előfordult nyughatatlanság és viszálkodás egyedül roszul alkalmazott elsőbbségi vágyaknak és kölcsönös félreértéseknek tulajdonitandó, hogy az uj görög templom azon egyének élőszóval tett nyilatkozata szerint, a kik annak alapitásához és fölépitéséhez legtöbb pénzzel járultak, sem kizárólag a görög kereskedelmi társulat sem a görög polgárok hanem valamennyi nem egyesült hitsorsos számára épittetett és hogy ezen épitésért a polgárok szintugy mint a társulati tagok együtt és egyetértőleg folyamodtak Ő Felségéhez és az engedélyt arra ki is nyerték: annál fogva a püspök ur sziveskedjék azon lenni, hogy mielőbb Brassóba menvén, ott e két pártot, melyek közül a **társulatnak legkevesebb igaza sincsen**, békés uton arra inditsa, hogy isteni tiszteletöket együtt végezzék az uj templomban és az isteni tisztelet tekintetében a szükségesnek teláltató intézkedést közösen megtegye és arról is intézkedjék, hogy a Brassóban meglévő, de az ujonnan épült rendes templom mellett az isteni tiszteletre már nem szükséges kápolna, melyet azonnal kellett volna bezárni, bezárassék és a bennelévő készületek az uj templomba átvitessenek; és mert ezen brassói görögök kérelmére elrendelt más és a háromszéki tisztségtől beérkezett vizsgálatból láthatni, hogy Brassóban két pap van alkalmazva, a kiket a bolgárszéki plébános megrövidi-

tése nélkül az egyházközség eltarthat, ugy nem forog fenn akadály arra nézve, hogy — ha az ottani polgárok és az ottani kereskedelmi társulat az iránt meg nem egyezkednének, hogy hivataloskodó papul csak egy oly egyén alkalmaztassék, a ki a görög és oláh nyelvet egyaránt birja és hogy melléje a körülmények szerint egy alája tartozó káplán is alkalmaztassék, a kormányszék részéről megengedtessék, hogy az oláh papon kivül az oláh nyelvet nem értő görögök nagyobb kényelmére a görög nyelvet biró papot is a császári tartományokból meghivhassanak." „Főtisztelendőséged" — mondja az idézett kormányszéki rendelet — „a kedélyek kibékitésére lesz szives hatni és a két félt arra rábirni, hogy az illető nyelvekben jártas ugyanazon egy pappal és ha szükséges az e mellé alkalmazandó segédpappal érjék be és csak azon esetben, ha ezt kivinni nem lehetne, két külön pap iránt, kikre nézve azonban az elsőbbség már előleg is megállapitandó volna, a javaslatot megtenni."

A püspök egyuttal föl volt szólitva, mindkét tárgyra nézve jelentést és véleményt fölterjeszteni a kormányszékhez.

Adamovits püspök 1789 november közepén Brassóba mene és miután kiegyezkedést a két vitatkozó fél között létrehozni nem lehete, két brassói tanácsbeli hivatalnok és két szentszéki ülnök közbejöttével a fentebbi kormányszéki rendeletet végrehajtá, bezárván a kápolnát, annak templomi készületei leltárilag az uj templomnak átadván, — elmozditván hivatalától Christoforus Demeter társulati papot, mert az egyezkedési pontokat megszegte, elmenekedett és a templomot cserben hagyta, kötelességellenes ide-oda barangolás után a betiltott kápolnába járt, azt engedély nelkül kinyitotta és benne misézett és azonkivül a felsőbb rendeletekkel ellenkező sok más igazságtalan dolgokat követett el, a miért a polgáriak őt papul megtartani nem akarják; beállitván ennek helyébe és az oláh mellé az egyházközség által a felséghez 1789 februar 29-én 2532 udv. sz. a. fölterjesztett legalázatosabb kérelemben kért Jerotieu Stamati

görög papot; megállapitván az uj egyházközség határait, s adván egy uj egyházszervezetet, melyben a többek között sérelemképen emlittetik a görög társulatnál uralkodó rosz gazdálkodás miatt: „a mely sem a város sem a püspök törvényhátóságának nem akar engedelmeskedni . . . ., a mely életében soha nem akart számot adni a püspöknek a kápolnák jövedelmeiről és kiadásairól.“ Az isteni tiszteletnél használandó nyelvet illetőleg az uj templomszabályzat 6-ik pontja rendeli: „Az isteni tisztelet ezen templomban görögül szintugy mint oláhul, aszerint a mint a sor a görög vagy oláh papra kerül, végeztessék, hasonlóképen az ének is, az evangelium és Apostolok olvasása pedig fölváltva szintén a két nyelven végeztessék. Gondnokok azok legyenek, a kiket a polgáriak választanak, a választott gondnokok pedig birtokos gazdák kell hogy legyenek a városban.“ Ezen uj templomszabályzat kelt: Brassóban 1789 november 20/9. és alá van irva Adamovits Gerasim püspök, Kadovits George esperest, Popa Szava Popovits szentszéki ülnök, Predevits J. szentszéki jegyző és Stefan Michael meg Chrestel Pál tanácsbeli tisztviselők által.

A királyi kormányszék Adamovits püspök jelentését az általa tett intézkedéseiről, az uj templomszabályzatot és az összes tárgyalási irományokat 1790 január 21-kéről 29 sz. a. kelt jelentésével, melyben a püspök intézkedései általánosságban helyeseltettek, az udvari korlátnoksághoz fölterjesztette.

Az egyesitett magyar királyi és erdélyi udvari korlátnokság 1790 martius 15-kén 2989 sz. a. kelt udvari rendelettel a kormányszék javaslatait a fentidézett püspöki intézkedésekkel egyetemben oly hozzáadással hagyta helyben: „hogy arról legyen gondoskodva, hogy Christoforus görög plébános elmozditása és eltávolitása a kellő elővigyázattal hajtassék végre.“

Ezen udvari rendelet alapján a királyi főkormányszék 1790 april 17-kén 2606 sz. a. rendeletet adott ki, melyben 1) a kevés - számu görög társulat az uj templomhoz utasittatik, a

megkötött egyezkedés és a görög keleti főpásztor intézkedései tiszteletben tartására szoríttatik; 2) elrendeltetik, hogy a társulat régi kápolnája bezárassék; 3) meghagyatik, hogy az Oláhországból származó plébános valamennyi nem egyesültek részére különbség nélkül paposkodjék és in spiritualibus a püspök törvényhatósága alatt álljon, — mely ötletből a görög társulat tagjai a külföldi plébánost illetőleg a régebben kiadott rendeletek megtartására figyelmeztetnek; 4) a 2000 ftnyi hiányra nézt, melyet a görög keleti főpásztor a megszüntetett kápolna pénze kezelése körül észrevett, meghagyatik, hogy az ügy vizsgáltassék meg és ha hiány mutatkoznék, a hibások a hiányzó tőkepénz és az arra járó kamatok megfizetésére szoríttassanak.

A görög társulat ügyvédei el nem mulasztották, ezen rendelés ellen panaszt panaszra halmozni. E panaszok szerint Adamovits püspök önkényüleg zárta volt be kápolnájukat és szintén önkényüleg adott volt ki kiváltságaikat megrövidítő egyházszabályzatot s. a. t. Ismételve kivánták, hogy az uj templom nekik adassék át, hogy az a görög társulat nevére szóló felirattal elláttassék, hogy ők a görög keleti püspök törvényhatósága alól in spiritualibus kivétessenek, hogy az oláh pap eltávolíttassék és görög szerzetes pap hivattassék az Archipelagusból számukra. A görög társulat ügyvédei ezen panaszaik és kivánságaikkal a kormányszék 1790 april 17-diki 2550 sz. a. 1790 augustus 23-diki 6664 sz. a. és 1791 februar 15-diki 518 sz. a. rendeletei által elutasíttattak és rendre utasíttattak.

A templom elnevezését illetőleg a kir. főkormányszékhez 1792 januar 7-éről 54 sz. a. kelt udvari rendelet érkezett, mely meghagyja, hogy a templom „Templum St. Trinitatis sacris Coronensium graeci ritus orientalis dicatum 1787“ feliratot viseljen.

Hogy a görög társulat tagjai in spiritualibus a görög keleti püspök alatt álljanak, az 1792 martius 10-éről kelt udvari rendelettel ismételve meghagyatott.

Ily módulag a brassói román polgárok és az ottani görög

társulat közti pör a legfelsőbb hatóságnál teljes öszhangzásban a görög keleti főpásztorral jogérvényüleg lön eldöntve. Foglaljuk röviden össze a vitás pontok és azok eldöntése lényegét. A görög társulat tulajdonosi jogokat formált. Megitéltetett, hogy tulajdonosi jog őt nem illeti.

A görög társulat azon esetre, ha az uj templomhoz való tulajdonosi jog neki meg nem itéltetnék, azon esetleges kivánsággal állott elő, hogy a Szentháromság temploma bezárassék. Megitéltetett, hogy ezen templom, alapitója akarata értelmében, Brassó belváros valamennyi görög keleti vallásu lakójá egyházvallásos czéljára különbség nélkül szolgáljon.

A görög társulat elkülönitést kivánt kápolnájában és azt, hogy a görög keleti főpásztor törvényhatósága alól kivétessék. Itéltetett, hogy e kivánság semmi jogon nem alapszik, hogy a társulat kápolnája bezárassék és hogy a társulati görögök in spiritualibus a görög keleti főpásztor törvényhatósága alatt álljanak.

A görög és román papot és az isteni tiszteletnek román és görög nyelven végzését illető kérdés mindkét vitatkozó fél egyenlősége és egyenjogusitása elve szerint szabályoztatott.

A templomi alaptőke kezelése körül már akkor tapasztalt rosz gazdálkodás és tékozlás tekintetében szigoru vizsgálat és a pénztárhiányt okozott egyének által leendő megtérités rendeltetett el.

A társulat ügyvédei, kik e perből legtöbb hasznot huztak, ezen elhatározás ellen beadott ismételt panaszaikkal el és rendre utasittattak.

Elvégre a mult század végén senkinek sem jutott eszébe, a fennforgó, tisztán vallás-egyházi természetü vitás ügyet a biróságokhoz utalni, melyek abban egyátalában nem határozhattak a magánjog szerint, minthogy a magánjogban nincsenek szabályok oly vitás kérdésekre nézve, melyek valamely egyházközség kebelében elsőbbségi tekintetekből keletkeznek és ekként nem a

magánjog, hanem csak az állam és egyház közjoga szerint dönthetnek el.

VI.

A vizsgálat ujból fölvétele és a megváltozott politikai viszonyok alatt kelt elhatározás.

II József császár 1790 februar 20-kán meghala. A tapasztalás, melyet utólsó szavai fejeztek ki: „hogy azon szerencsétlensége volt, hogy minden reformját hajótörést szenvedni látta“ — Brassó roman polgáraira nézt is szomoru jóslat jelentőségü lett.

A József császár alatt történt országbéosztás és az alatta felállitott hatóságok eltöröltettek. A József császár előtti korban létezett hatósági alakzatok ismét előbbi állapotjukba helyeztettek vissza. A háromszéki tisztség és az egyesitett magyar — erdélyi udvari korlátnokság hatásköre megszünt. Brassó a brassói tanács kizárólagos törvényhatósága alá lett helyezve. A változás nem csak személyi volt a hatóságok jogi személyében. A szervezettel a hatóságok szelleme is megváltozott és elvitathatlan tény, hogy különösen a brassói városi esküdt közönség és a brassói tanács a románok és a görög társulat közti jogviszonyokat egészen más szempontból nézte, mint a háromszéki tisztség és ennek vizsgáló bizottsága, melynek élén gróf Nemes állott vala.

A brassói tanács szászai több vonzalmat éreztek a görög társulat tagjai mint a románok iránt. A kevés számu kiváltságolt idegen kereskedőket gyanakodás nélkül nézték, ellenben a brassói románok erősödését és szaporodását a szász nemzetiségre és általuk szász egységnek és vegyületlenségnek nevezett eszmére nézve veszedelmesnek gondolták. Hiszen ha a társulat

görögei nem tartoztak is a politikailag bévett erdélyi nemzetekhez, ugy legalább kiváltságolva és ekként már más emberek voltak mint a román, kiről már szokásban volt mondani: hiszen csak oláh, tehát természetesen egyátalában nem olyan mint a szász, magyar vagy székely.

Igy tehát II József császár halála után sok megváltozott. A görög társulat tagjai siettek is az előnyükre megváltozott körülményeket a végre zsákmányolni ki, hogy abból, a mi jogérvényüleg igazság gyanánt állapittatott meg, jogtalanságot, abból pedig, a mi azelőtt jogtalanság volt, igazságot csinálјanak.

Hogy a brassói tanács és a szász tagu esküdt közönség melyik részen volt, csak hamar mutatkozott.

Az 1792 januar 7-iki udvari korlátnoksági rendelettel a Szentháromság templom fentebb emlitett czime meg volt határozva. A brassói esküdt közönség legott alkalmat keresett a „templum“ szó ellen tiltakozni és a helyett az „Oratorium“ szót inditványozni, mert a „templum“ szó következtében harangokat és tókát állithatnának és mert „templum“ plébaniát több pappal föltételez.

A kir. főkormányszék elvetette a tiltakozást, mellyel a városi képviselő testület a görög keleti egyházközséggel alárendeltséget akart éreztetni, oly megjegyzéssel, hogy a legfelsőbb elhatározás e részben irányadó.

Hasonlóképen a brassói esküdt közönség még 1792-ben foglalt pártállást az oláh pap ellen. A románok megröviditésére irányzott ezen kisérletet is visszautasitotta a kir. kormányszék az 1792 majus 16-iki legfelsőbb elhatározás alapján.

Midőn Adamovits püspök 1793-ban, megyéje kanonszerü vizsgálása közben, Brassóba jött, a görög társulat, Gyujtó ügyvéde és jegyzője által, ezen görög keleti főpásztorral szemben nem csak függetlenséget, hanem felsőbbséget is igényelt. Nem érte be azzal, hogy a püspöktől minden fölvilágositást és beszámolást megtagadott, hanem még föl is szólittatta, hogy Heinesz

akkori papot a Szentháromságnál távolitsa el, e kivánságot támogatván hivatkozással a brassói tanácsra, mely ezen papot merőben fölöslegesnek tartja. A görög pap másrészt elérkezettnek gondolta az időt, hogy plébániai kerületén tulterjeszkedve és nem törődve a megállapitott egyházszabályzattal, papi teendőket más járásokban is végezhessen. Ez ellen panaszt emeltek a románok a püspök előtt.

A püspöknek a pártok kibékitésére és kiegyeztetésére irányzott kisérletei nem vezettek eredményre.

Hogy a kiegyezés létrehozatala nem a románokon mult, legjobban azon követelések mutatják, melyekkel Gyujtó a társulati görögök nevében előállott: 1) hogy a román pap elküldendő, az egyházközséghez tartozó románok pedig a külvárosi papsághoz utasittassanak; 2) a görög plébános jogositva legyen, a más plébániákban lévő görögöknél papi szolgálatot tenni és 3) hogy a templomi gondnokok beállitása joga kizárólag a társulat által gyakoroltathassék.

Adamovics püspök panaszt tett a kormányszéknél ezen engedetlenség miatt, különösen Gyujtó társulati jegyző ellen. Az idézett panaszlevélben, mely 1793 augustus 13-káról kelt és ugyanaz év augustus 17-kén 6808 sz. a. beadatott, az emlitett jegyzőről mondatik: „Ha e jegyző a dolgot annyiféleképen nem csürné csavarná, a béke és nyugalom már rég helyreállott volna. Azt is megtudtam, hogy közülök legkevesebbnek van tudomása az eddigi legfelsőbb rendeletekről és a felséges kormányszék határozatairól. Innen ered azután sok nyughatatlanság, sok zavar, sok vétkes merénylet. Szerény véleményem tehát az volna, hogy a tanács és consistorium egyéneiből állandó vegyes bizottság neveztessék ki, mely az egész községgel minden eddig kiadott rendeletet oláh nyelven megértetne."

Alig hogy a társulati görögök a püspök ezen panasza hirét vették, ők is átadtak egy sérelemlevelet a kormányszéknél 1793 augustus 21-kén 6930 sz. a., melyben nem csak a fen-

többi pontokat szorgalmazták, hanem azt is kivánták, hogy Dsanly Constantin a görög társulat részére állitólag Hagy Nicától átvett 10,000 ftnyi összeg beszámolására szoríttassék és a templomi ügyek vezetésétől elmozdittassék, továbbá hogy az uj templomban az isteni tisztelet csak görög nyelven folyjon. E sérelemlevél következőleg volt aláirva: „humillimi servi-privilegiata graeca compagnia coronensis et major pars civium sic dictorum graecorum, communitas et auditores graece coronensis ecclesiae“, de név szerint senki által nem volt aláirva. Ez aláirás mutatja, hogy a görög társulat ugy kezdett föllépni, mintha a görög keleti egyházközség egyedül csak belőle állana.

Panajot Hagy Nica bukuresti kereskedő, ki 1785-ben a templom fölépitéséhez 6000 török piasterrel járult és a ki a gróf Nemes-féle vizsgáló bizottság előtt — mint tudva van — kijelentette, hogy ő ezen összeget nem a görög társulat, hanem Brassó belvárosában levő görög keleti vallásu hitsorsosai számára adományozta, időközben Brassóban telepedett meg. Idegen létére bajosan megtelepedhetvén, a görög társulatba lépett, mely őt készségesen befogadá, sőt társulati esküdtnek és egyházgondnoknak is megválasztá. Ezért és mert Dsanly Constantin a polgári párt vezérével meghasonlott, a társulat mellett foglalt el pártállást és a társulat részére Gyujtó társulati jegyző által fogalmazott panaszt adott át a kir. kormányszéknél.

A kir. főkormányszék mindezen panaszokat leküldte Fronius Mihály brassói főbiróhoz és Gyulai Elek ottani biztossági segédhez oly meghagyással (1793 augustus 29-én 6808, 6930 és 6946 sz. a. kelt krmszki rendelet), hogy e panaszokat vizsgálják meg és igyekezzenek kiegyezést létrehozni, az eredményről pedig tegyenek jelentést.

A görög keleti főpásztor erről értesittetett és fölkéretett, hogy a nevezett biztosok előtt vagy személyesen megjelenjen, vagy fölhatalmazottat küldjön.

A püspök, ki vegyes egyházi bizottságot kért volt a ki-

adott elhatározások és rendeletek foganatositására, 1792 september 27-iki 8058 krmszki sz. a. fölterjesztésével határozottan utasitotta vissza azon kivánságot, hogy ő a vizsgáló bizottság előtt mint fél megjelenjen. Különben megigéré, hogy a kormányszéknek az ügyben szükséges fölvilágositásokat annak idején irásban fogja átadni.

A már egyszer megvizsgált és a románok részére eldölt ügy most a brassói szász helyi vizsgáló bizottság által ujból vizsgáltaték, még pedig 1793-tól kezdve 1795-ig. E bizottság első lépése a volt, hogy az oláh papot helyéből elmozditotta és a görög plébános hatóságát a többi plébániák görögeire is kiterjesztette.

A kormányszék azonban 1793 november 2-kán 8675 sz. a. rendelvényével a vizsgáló bizottság ezen ideiglenes intézkedéseit megszüntette és a görög keleti főpásztort fölkérte, hogy szükség eseteiben engedje meg a görög papnak, hogy a Bolgárszéken lakó és a nyelv és az egyházi vigasz miatt őt ohajtó beteg görögöket meglátogathassa.

A püspök 1793-ban 9076 krmszki sz. a. a királyi kormányszéknek erre azt válaszolta: hogy a legfelsőbb helyen jóváhagyott 1789-évi egyházszabályzat a lelkészi kerületeket a rendes végzendők és papi illetmények tekintetében megállapitotta, és hogy — habár a Bolgárszéken két lelkész vagyon, a kik görögül tudnak — mégsem forog fenn akadály arra nézve, hogy a városi görög plébános beteg görögöket — ezeknek kivánságára — meglátogasson. A többire nézt a püspök sajnálatát fejezte ki a görögök incselkedései fölött.

A szász vizsgáló bizottság czélul látszott magának kitüzni, hogy kimutassa, hogy 1785 előtt csak a görög társulatnak volt joga, imaházat a belvárosban tartani, hogy az uj templom nagyobbára görög pénzzel épittetvén, a régi kápolna helyét pótolja és hogy eszerint csak a görög társulatnak van joga az uj templomhoz.

Hogy a román pap elmellőzését ki lehessen eszközölni, a vizsgálat oly irányban vezettetett, hogy a külvárosi románoknak elegendő számu papjaik vannak és hogy Heinesz román pap a görögökkel nem tud megférni.

A görögök részére és a románok ellen szóló vizsgálati munkálat 1100 lapnyi tömeggé dagadt. Ez 1795 januar 30-kán 1911 sz. a. a főkormányszékhez terjesztetett föl. De a királyi főkormányszék nem hajlott a szándékra és czélokra, melyekből az ujból fölvett vizsgálat kiindult, hanem azokról Ő Felségéhez 1795 september 24-éről 1911 sz. a. körülményes jelentést terjesztett föl, melyben fölfejtetik, hogy alig létezett ok arra, hogy már korábbi elhatározások által támogatott és bevégzett tárgyak ujabb vizsgálat alá vétessenek.

A kormányszék mint irányt és czélt, melyet a vizsgáló bizottságnak szem előtt kellett volna tartania, a sérelempontokat jelölte meg, melyeket a görögök a püspök ellen fölhoztak, kapcsolatban a legfelsőbb királyi elhatározásokkal és a kir. kormányszék rendeleteivel, hogy ekként kitünjék, ha valjon önkényüleg és az e részben kelt elhatározások ellen cselekedett-e a püspök, vagy ha valjon a panaszlók megtartották-e a rendeleteket, vagy pedig a fegyelem fölmondása által méltó okot szolgáltattak-e a püspöknek panaszra?

A királyi főkormányszék jelentésében a püspök ellen fölhozott sérelempontok egyenként fontolóra vétetnek és pontonként kimutattatik, hogy a görögöknek nincs igazuk.

Az első sérelempont abban állott, hogy a püspök a templom eszközöket a társulati kápolnából az uj templomba átvitette és a kápolnát bezáratta. A kormányszék, hivatkozva egy korábbi kormányszéki rendeletre, mely épen ezt rendeli, kijelenti, hogy a püspök e részben szabatosan járt el, miután a püspök nem magának tartotta meg a templom eszközöket, hanem az uj templomba vitette, e miatt pedig nem volt semmi ok holmi körülményes vizsgálatra.

A második sérelmi pont Heinesz román pap alkalmaztatására vonatkozott. A kormányszék kimutatá jelentésében, hogy névszerint idézett több egyén, a kik most a román papi állomás ellen panaszt tesznek, egy román papot és különösen Heinesz Györgyöt 300 ft évi fizetéssel a püspöktől kérte és hogy ugyanezen egyének, midőn a kinevezés megtörtént, irásbeli hálájukat nyilvánitották érette; hogy a román pap beállitása Ő Felsége által is a kir. főkormányszék 1792 april 30-ki 2140 sz. a. rendelete szerint jóváhagyatott. Annál kevésbé forog fön ok sérelemre, minthogy a sérelmeskedők saját vallomásából kiderül, hogy az állomás szükséges, elismervén, hogy feleségeik nem tudnak görögül és e miatt a román papi állomás betöltése szükséges. Ehhez járul még, hogy a régi kápolnában román pap tartotta a liturgiat és hogy a királyi főkormányszék 1791 augustus 21-kén 7064 sz. a., miután a görög pap leköszönt volt, a püspök által a kápolnánál alkalmazott román papot hivatalában megerősitette. Eszerint csak azon kérdés veendő fontolóra, hogy a mostani oláh pap, tekintettel az ellene fölhozott sérelmekre, állomásában meghagyassék vagy helyébe más oláh pap alkalmaztassék-é. Ez okból szükségesnek véleményezte a kir. főkormányszék, hogy a román pap ellen fölhozott sérelmi pontok fontolóra vétessenek.

A püspök ellen fölhozott harmadik sérelmi pont az volt, hogy a püspök a görögök által kinevezett gondnokokat önhatalmilag elmozditván, másokat nevezett ki és ezenkivül azon gondnokokat, kik az általuk folytatott gondnokságról beszámoltak és fölmentettek, ujabb számadásra szoritotta. A kormányszék e sérelmi pontra nézve az egyezkedési pontozatokra hivatkozott, melyekben meg volt határozva, hogy két aedilis és két gondnok, még pedig egy-egy a polgáriak részéről és egy-egy a társulatiak részéről, választassék. A görögök azt vitatták, hogy a gondnokok kinevezését illető jog egyedül őket illeti, hogy semmiféle püspök nem kivánt tőlük számadást a templom jövedelmei-

ről és hogy ők e számadást a főkormányszékhez terjesztették föl.

A bepanaszolt püspök ellenben a szent kanonokra hivatkozik és erősiti, hogy a gondnokok kinevezésére és a számadás követelhetésére vonatkozó jog őt illeti; fölfejti, hogy a kápolna jövedelmei rosz kezelése következtében 2000 ftnyi hiány mutatkozott, hogy tehát az Approb. Const. P. I. tit. 5. art. 1. analogiája szerint a templom jövedelmei sem el nem idegenittethetnek sem pedig magánhaszonra nem fordittathatnak, hogy ellenkezőleg ezen tőkék megtartandók és növelendők; csakis ezen okból, nem pedig saját magánhasznára, szoritotta légyen számadásra a gondnokság rosz kezeléséről vádolt Dina Demetert, a mit annál inkább tehetett, minthogy a kir. főkormányszék a brassói tanácshoz 1790 aprilis 17-ki 2606 sz. a. intézett rendeletével a följelentett hiány ügyében vizsgálatot rendelt volt el. A gondnokoknak a polgáriak és görögök részéről való kinevezésére nézve és a számadásoknak a püspöki consistorium részéről való megvizsgálására nézve a főkormányszék a püspök nézeteihez csatlakozott.

A negyedik sérelmi pont az isteni tisztelet megzavarását illette, mely abból származott legyen, mert az isteni tisztelet román nyelven is végeztetett.

E tekintetben a kir. főkormányszék arra utalt, hogy a görögök egyátalában sokkal jobban tudnak románul mint görögül, hogy a mostani panasztevők akkorában is, a mikorában a román papot kérték, kinyilatkoztatták, hogy feleségeik a görög nyelvet nem értik, hogy tehát a román nyelv szükségessége annál világosabb és isteni tiszteletökben annál égetőbb kellék, minthogy az Ő Felsége által előszabott és a kir. főkormányszék 1712 januar 27-ki 456 sz. a. rendeletében a görög társulattal mihez tartás végett tudatott felirat szerint a kérdéses templom valamennyi brassói görög nem egyesült vallásuak közös tulajdona és a cs. k. katonaságon kivül igen nagyszámu román

család román anyanyelvén kivül más nyelvet nem ért, a miért is számos rendelet által megállittatott, hogy az isteni tisztelet e templomban fölváltva román és görög nyelven végeztessék; mert hát mily hasznot huzhatnának a görög nyelvet nem értő román nép és a görögül nem tudó asszonyok a görögül előadott vallástanból? Szükségesnek látszik tehát, hogy az eddigi rend az eddig kiadott rendeletek szerint fenntartassék.

Ötödik sérelmi pont gyanánt föl volt hozva, hogy a püspök a görög plébánosnak megtiltotta, szentséget osztani vagy más papi dolgokat végezni a Bolgárszékben lakó elővárosi görögöknél. A püspök ezt nem is tagadta. De a főkormányszék a püspök eljárását ez irányban is helyeselte, miután minden plébános köteles, plébániai járása határain belül megmaradni.

A keresztülvitt vizsgálat lényegtelenebb adatai földeritése után, — quae quidem, prout superius declaratum est, paucis absolvi potuisset, mint a jelentés mondja — a jelentés a 2000 ftra rugó vizsgálati költségekre tér át, melyeknek megtéritését a társulatiak követelik — és következőleg végződik: hogy a püspök ezen hoszadalmas vizsgálat ellen tiltakozott a bizottság előtt és minthogy az előrebocsátottakból kitetszik, hogy a püspök nem cselekedett a legfelsőbb királyi elhatározások rendelése és az egyházi kanonok ellen, sőt ellenkezőleg a közjó és jó rend érdekében járt el, mindennélfogva a püspök nem érdemel megfeddést, hanem ellenkezőleg dicséretet, a neki okozott és általa kiszámitandó költségek megtéritendők, még pedig annyival inkább, mert a görögök annyi irkálás kovásza és ők oly vagyoni állapotban vannak, hogy a költségeket elgyöngülés veszedelme nélkül hordozhatják. Ennek eredménye lészen, hogy a további alkalmatlankodásokkal föl fognak hagyni, minthogy azokat, a kiket a meghagyott hallgatás ily gyakori panaszkodások megujitásától vissza nem tartoztatott, az okozott költségek megtéritése büntetésétől való félelem az illő fegyelem korlátai közt fogja tartani. A főkormányszék e végre inditványozta, hogy a

panasztevőkre örökös hallgatás oly fenyegetéssel ráparancsoltassék, hogy az, a ki e vizsgálat tárgyait ujból megpenditeni merészelné, okvetetlenül példányosan megbüntettessék.

A kir. főkormányszék eszerint, mint ezen jelentésből láthatni, azon helyes elvből indult ki, hogy a felsőbb és legfelsőbb rendeletek és elhatározások által a brassói polgáriak és társulati görögökre nézve immár megállapitott renden változást nem szabad tenni és hogy a görögök sérelmei és igényei csakis ezen meglévő rendeletek és elhatározások alapján vétethetnek tekintetbe.

A megint visszaállitott erdélyi udvari korlánokságnál ezen ügy Cronenthal előadó kezébe került, a ki született brassói létére a vizsgálat eredményét egészen a brassói városi polgár és brassói községi tag álláspontjából itélgette.

Nevezett udvari korlátnoksági előadó oly véleményt készitett, melyben legelőbb is az volt állitva, hogy a vitás tárgy nincs ugyan minden oldalról kimeritőleg megvilágitva, hanem azért a dologban mégis szükséges határozni. A határozat tárgyai gyanánt Cronenthal a templom tulajdonát, a gondnokok kinevezését és a román pap elmozditását illető kérdéseket állitá föl.

1) A tulajdon jogot illetőleg Cronenthal minden eddigi vizsgálat és elhatározás mellőzésével azon végokoskodáshoz jutott el: hogy a Brassóban levő görögöknek régi időktől fogva görög imaházuk volt, mely az uj templom fölépitése által, nagyobbára a társulati görögök költségén, csak bővittetett, minél fogva e templom a társulati görögök tulajdonának tekintendő. E tényleges föltevés okmányellenes ugyan, mint a fentebbiekből láthatni, mindazáltal hivatalos előadásban is fölállittatott. Az uj templom nem a görög társulat régi kápolnájából lett azzá, hanem egészen önállólag és függetlenül mellette keletkezett. Daczára ennek az uj templom a régi kápolna toldaléka és hozzátartozandósága gyanánt tárgyaltatott és ezen hozzátartozandó-

sági minőségből a tulajdonosi jog a görög társulat részére származtatott le;

2) az igazgatást illetőleg Cronenthal jelentése azt következtette, hogy e templom csakugyan valamennyi görög keleti hitüek számára állittatott és hogy ennél fogva minden görög keleti hitü ember abba járhat is, csak hogy a vezetés és igazgatás csak a görög társulat mint tulajdonos jogához tartozik;

3) miután a templom görög, tehát a plébános és a község szaporodása esetére a segédpapok is archipelagusi görögök kell hogy legyenek. A község oláh segédpapja mint fölösleges elmozditandó. Az isteni tiszteletnek oláh nyelven végzésére, a görög nyelvet nem értő oláhok számára, elővárosi oláh papok bocsáttassanak a templomba;

4) a megyés püspök tartozzék a görögök által külföldről behozott papot igazolása alapján megerősiteni, reá az áldást adni és őt irásban a papi hatósággal fölruházni;

5) a görög községnek legyen megengedve templomi epitropjait megválasztani, a kik az egyházi vagyont kezeljék és a községnek arról számot adjanak;

6) minden egyházi közeg kinevezése és elmozditása a görög község jogköréhez tartozik, a község köteles, ezekről a püspökhöz és főkormányszékhez jelentést tenni;

7) a templom fenntartására szükséges költségeket a görög község hordozza; és

8) minden egyházi ügy tárgyalása őt illeti.

Végül kapcsolatban e kérdésekkel a Brassóban fölállitandó görög oskolára vonatkozó kérdés fölött is kellett volna határozni.

Befejezésül a jelentésben mondatott, hogy miután Adamovits püspök, a ki időközben meghalt, a görög társulat sérelmeire okot szolgáltatott, tehát méltányos, hogy a bizottsági költségek az ő hagyatékából térittessenek meg. A felek költségei törvény utjára lennének utasitandók.

Az udvari korlátnokság által 1796 september 2-kán elfo-

gadott ezen vélemény legfelsőbb helyen is megerősittetett. A királyi főkormányszékhez ennek nyomán érkezett erdélyi korlátnoksági rendelet, mely 1796 september 30-ról 3069 sz. a. kelt, következő határozatokat foglal magában:

1) a brassói görögök temploma ezen görögök pénzén levén épitve, önként áll, hogy az a görögök tulajdona és azon czélnak van szánva, hogy a görögök benne szertartásuk követelménye szerint az isteni tiszteletet végezzék, hogy tehát különbségnek a birtokos és nem birtokos, a társulathoz tartozó és nem tartozó görögök közt semmi esetre helye nem lehet. E különbség teljes megszüntetése által akarjuk, hogy a brassói görögök temploma Brassóban mulató minden egyes görög, hasonlóképen a görög szertartást követő valamennyi nem egyesültek számára, nemzetiségi különbség nélkül, (idemque omnibus graeco ritui non unitorum addictis, cujuscunque iidem nationis fuerint) isteni tiszteletök végzésére szolgáljon.

2) E templom fenntartásáról és az isteni tiszteletre szükséges kiadások kezeléséről gondoskodni egyes egyedül a brassói görögök község e tartozik, oly megszoritással azonban, hogy a templom rovására adósságot ne csinálhasson.

3) Megengedjük legkegyelmesebben, hogy a plébános — és ha a brassói görögök többsége idővel vicariust vagy káplánt ohajtana, ez is, — valamely görög nem egyesült szertartásu szerzetes zárdából a brassói görögök által szótöbbséggel választathassék. Mindazáltal ennek megerősitését és tényleges alkalmazását tőlünk tartoznak kikérni, még pedig olyképen, hogy a brassói egyházhoz tartozó egyes görögök a fennálló szokás szerint és eddigi módon kezességet vállaljanak, hogy ezen plébános és a körülmények minősége szerint alkalmazandó vicarius vagy káplán kizárólag a lelki pásztorkodásra szoritkozva, külföldiekkel levelezést nem fog folytatni, a templom számára begyült pénzt külföldieknek nem fogja adni és a görög egyesültek

6*

ügyeibe vagy politikai tárgyakba semmi szin alatt nem fog avatkozni. Mihelyést tehát a plébános vagy a vicarius esetleges állomása üresedésbe jön, vagy valamely változás beáll, a brassói görögök községe köteles, a királyi főkormányszéknek ezt följelenteni és ugyan oda hitelt érdemlő kezességet fölterjeszteni a kinevezendő plébános vagy vicarius részéről irántunk tartozó alattvalói hűségéről. Az oláh káplánnak ezen csak a görögök birtokában levő templomnál alkalmazása annál fölöslegesebb, minthogy az oláhoknak a szomszéd Bolgárszék elővárosban és az óvárosban templomuk és papjaik vannak. A városban levő katonák és más oláhok nagyobb kényelmére legkegyelmesebben parancsoljuk, hogy a brassói görögök templomában minden ünnep- és vasárnapon a meghatározott időben egy oláh pap az isteni tiszteletet oláh nyelven annyival inkább végezze, mert a brassói görögök községe ebbe beleegyezett és a bolgárszéki oláh papok erre örömest ajánlkoztak. Hogy azonban a városban lakó oláhok éjjel is a szentségek malasztjában a körülmények szüksége szerint akadály nélkül részesedhessenek, a királyi főkormányszék — jóllehet, hogy eziránt már történt intézkedés — a szentszék utján megfogja hagyni a bolgárszéki papoknak, hogy a városban levő oláhokat a szentségek malasztjában éjjel is a leggyorsabban részesitsék. A királyi főkormányszék köteles, a szükséges intézkedést megtenni, mihelyt a megkivántató értesülést ez iránt megszerezte.

4) A brassói görögök községe az erdélyi görög nem egyesült szertartásu püspöknek és a püspöki szék üresedése idejében a szentszéknek tartozik a kellő tiszteletet megadni. Azért e templom plébánosa, vicariusa, és káplánja köteles, templomi imádságában a püspökről megemlékezni. Köteles továbbá a brassói görögök községe, az emlitett templomhoz megválasztott plébánost vagy a káplánt a püspökhöz irásban följelenteni és egyuttal a község által láttamozandó bizonyitványt arról fölterjeszteni, hogy az ujonnan választott plébános vagy káplán valósággal szerzetes (Hieromonachus), hogy nevezett püspök akadály és halasztás

nélkül áldását adhassa és az egyházi hatóságot reá ruházhassa. A fentemlitett bizonyitvány eredetije a görög község által megőrzendő.

5) Szabadságában áll az emlitett görög társulatnak, évenként kebeléből két vagy három egyént templom gondnokul választani, kiknek föladata lészen, az ezen templom kiadásai födözésére önként fölajánlott adományokat gyüjteni, azokat megőrizni, a templom tárgyairól pontos és a község által őrzendő leltárt vinni, a bévett pénzből holmit csak a község hire tudtával bészerezni és minden esztendő végével a bevételekről és kiadásokról vagy magának a községnek vagy az általa e czélra kinevezett egyéneknek számot adni.

6) Valamint a papok és gondnokok megválasztása nevezett templomnál a görög község által szótöbbség utján végrehajtandó, azonként minden más változtatásnál is kell eljárni, minden alkalommal pedig az ujonnan alkalmazandó papokra vonatkozó fenntebb előszabott elővigyázat pontosan megtartandó.

7) A templom fönntartására és az isteni tisztelet tartására megkivántató összegeket a gondnokok a kegyes adományokból és a templom egyéb jövedelmeiből födözendik és azon esetben, ha ez alap e czélra nem lenne elegendő, ugyanazon brassói görög község rendkivüli segélyt fog adni.

8) E templomot illető minden ügy a görög község által szótöbbség utján tárgyalandó. Ha előfordulna, hogy a község valamely tárgy miatt vitába elegyednék, akkor a község a vitás ügyről jelentést fog tenni a helyi tanácshoz, mely az elébe tartozandók érett megfontolása után határozand; ha pedig a vitás ügy csak pör utján lenne eldönthető, a pörlekedő feleket az illetékes biróhoz utasitandja.

A mi pedig a brassói görög társulat benyujtott azon folyamodását illeti, hogy engedtessék meg nékik, a nemzetiségökbeli ifjuság kiképezésére Brassóban oskolát állitani, miután e társulat kérelmeit valamint Hagy Panajot Nica Brassóban mu-

lató görög azon nyilatkozatát fontolóra vettük, hogy ezen Hagy Panajot Nica a fölállitandó oskola részére 10,000 forintot hozott birodalmunkba és a szegények kitartására még további 10,000 ftot behozni el van határozva és hogy eszerint az alap a fölállitandó oskola számára megvan, az emlitett jóltevő ajánlatát kegyelmesen elfogadván, legkegyelmesebben megengedjük, hogy a brassói görög ifjuság kiképezésére ott egy oskola fölállittathassék, mely alkalommal azonban az ezen oskolához kinevezendő tanitóra nézve a község ugyanazon elővigyázati rendszabályokat köteles szem előtt tartani, melyek az Archipelagusból behivott papokra nézve előszabvák. De valamint a latin és német oskola a görögöknek nyitva áll, azonként más valláson levőknek is jogában álland, Brassóban állitandó ezen oskolába is a görög nyelv megtanulása végett járni.

Egyébiránt akarjuk, hogy királyi főkormányszékünk Hagy Panajot Nica emlitett emberbarátot oda utasitsa, hogy nyilvánitott, fentemlitett jótékony szándékáról alapitványi leveleket állithasson ki és hogy a főfelügyelet ezen oskolára nézt és e templom évi számadásai megvizsgálása a kir. főkormányszéknek van fönntartva. Befejezésül meghagyatik a főkormányszéknek, hogy ezen legfelsőbb elhatározást az érdeklettek tudomására hozza és hogy arról gondoskodjék, hogy az kellőleg végre is hajtassék.

Ily módon lett a brassói vizsgáló bizottság által keresztülvitt terjedelmes vizsgálat az erdélyi kir. udvari korlátnokság által Cronenthal brassói előadó előterjesztésére 1796 september 30-kán az azelőtti Nemes féle vizsgálat ellenére, az ebben megállapitott tények ellenére, fennálló számos felsőbb rendelet ellenére eldöntve.

Megemlitést érdemel, hogy mikép használtatik ez elhatározásban a „görög" szó sokértelmüsége arra, hogy a románok a Szentháromság templomához való tulajdonosi joguktól elüttessenek és ezen jog a Brássóban tartozkodó társulati görögökre ruháztassék. Az elhatározásban áll: „A templom a brassói görögök

pénzén épülvén, tehát a templom a görögöké". Az előtételben vallásfelekezet szerinti görögökről, tehát egészen más görögökről van szó, mint a következtetett mondatban, hol a görögök alatt társulati görögök értetnek. Az előmondat görögei a brassói románok, a kik kiválólag járultak volt pénzökkel az uj templom fölépitéséhez. Mivel a templom a felekezeti görögöknek — a kikhez leginkább a románok tartoznák — pénzén épittetett, tehát az uj templom a Brassóban tartozkodó társulati görögöké.

A görög társulat tagjai, hogy tulajdonossági igényeiket a Szentháromság templomához megállapithassák, kiváltságukra hivatkoztak, miből azon jogot akarták leszármaztatni, hogy Brassó belvárosában egyedül ők tarthatnak templomot. A Cronenthal féle véleményes előterjesztésben az uj templom a töllált kápolna hozzátartozósága gyanánt vétetett tekintetbe és ebből az utóbbi tulajdona következtetett.

Az 1796 september 30-kán 3069 sz. a. kelt elhatározásban a görög szó sokértelmüsége felhasználtatott, hogy a románok mint felekezeti görögök tulajdonukat elveszitsék és a társulati görögök azt megkaphassák.

De a görög társulatnak nem volt miért oly erősen örvendeni az első pontnak; mert létezése, mint jogi személyé, az első pontban, megsemmisitettnek látszik, miután e pont nem ismer görög társulatot, hanem csak görögöket és minden különbséget a társulathoz tartozó és nem tartozó görögök között megszüntet. A kiváltságolt, szerves és jogi létezésü társulat helyébe az udvari korlátnoksági rendelet szervezetlen, folytonosan lehetséges hullámzásnak kitett, határozatlan jelentőség nélkül hagyott görögökből álló sokaságot állit.

Mig a nemzet, felekezet vagy társulat szerinti görögök bizonytalanul hullámzó sokaságának a templom tulajdonosi jog oda itéltetik, — a románok, a kik vallásra nézve szintén görögök és a kik már 1796-ban derék hazai egyházközséget alkottak, a társulati görögök kegyelmére utasittatnak.

A templomnál csupán archipelagusi görög papokat szabadjon alkalmazni. Az elővárosi oláh pap csak türt pap gyanánt, a tulajdonosok kegyelméből, misézhessen a templomban.

Az egész kinevezési, intézkedési és igazgatási jog a társulati görögök kezébe legyen leteendő. A románok minden jogból kizáratnak. Az erdélyi görög keleti főpásztornak oda itélnek igénytartást reverentiára, ezért azután van joga, semmi nehézséget nem csinálni, hanem haladék nélkül mindent helyben hagyni, a mit a társulati görögök hozzá följelentenek.

Ez elhatározás sokkal több jogosult czélt és érdeket sértett, sokkal nyomasztóbb és igazságtalanabb volt, sokkal erősebb ellentétben állott a románok jogait megalapitó tényekkel és azzal, a mi korábban elhatároztatott és megállapittatott, hogysem más jelentőséget lehetett volna reá nézve igénybe venni, mint a puszta látszatát, mely a jog lényegét nélkülözi. A társulati görögök, kik a korábbi hatósági világos itélet szerint a legnagyobb igazságtalanságot követték el, most a legnagyobb igazság birtokába jutottak.

VII.

A látszat küzdelme a valóság ellen.

A hol az igaztalanságnak sikerül, az igazság szinét felölteni, ott az igazság mindég azon igyekezet által válik ki, hogy ezen igazságtalansággal szemben fokozott erélylyel érvényre jusson.

Legelőbb a püspöki görög keleti szent szék szólalt föl az 1796 september 30-iki elhatározás 3-dik pontja ellen, mely szerint minden ünnep és vasárnapon az isteni tisztelet, meghatározott időben, az oláh pap által oláh nyelven is végeztessék.

A görög keleti egyház kanoni joga tiltja az isteni tiszteletnek ugyanazon egy templomban és ugyanaz nap való ismétélését. A szentszék tehát teljes joggal állitá, hogy ez intézkedés a görög keleti egyház rendeleteivel össze nem egyeztethető.

A királyi főkormányszék jelentése folytán az erdélyi udvari korlátnokság 1797 april 7-én 3057 sz. a. udvari rendelettel az elővárosi oláh pap által végzendő isteni tiszteletre vonatkozó előbbi rendeletét egyelőre fölfüggesztette.

A románok is panaszt tettek 1799-ben krmszki 1390 sz. a. és kivánták, hogy nékik, nem pedig az idegeneknek és jövevényeknek itéltessék meg a kegyuri jog.

Erre 1799 május 17-kéről 1390 sz. a. udvari korlátnoksági rendelettel azon magyarázat érkezett le, hogy az oláhok a görög társulattal együtt alkotják az egyházközséget és ezen tisztán elméleti magyarázat mellett meg is állott az udvari korlátnokság.

A görög pap azalatt előhaladt kora miatt kénytelen lett egy káplán kinevezését kérni. Ez utóbbi megválasztásánál a társulati görögök meg az oláhok között viszálkodások ütöttek ki, minek következtében a brassói tanács vizsgálatot inditott meg. Ennek nyomán kiderült, hogy az 51 ugynevezett társulati görög között csak 15 nemzeti görög van, mig ellenben 24 román nemzetiségü, 10 bolgár és kettő más nemzetiségü. Az 58 polgári közül, 5, 6 görög-bolgáron kivül, a többi mind bennszülött román volt.

Az 1800 april 24-kén 2059 sz. a. udvari rendelettel ujabb tagoknak befogadása a görög társulatba a kormányszék előleges beleegyezésétől tétetett függővé és egyuttal meghatároztatott: A görög társulat nem csak puszta görögökből hanem más nemzetiségü egyénekből is állván és igy a görög társulatba befogadott oláh polgárokat a gondnokok választásánál kirekeszteni nem lehetvén, utóbbiak is közremüködhetnek a görög pap megválasztásánál. E rendeletből kitetszik, hogy a görög társulat

kebelében az idegen görögök kizárólag maguk részére igényelték a pap és gondnok választási jogot.

Az itt emlitett udvari rendelettel a kormányszéknek meghagyatott, hogy az oskola felügyelést e templomnál az 1799 september 19-éről 2933 sz. a. kelt udvari rendelet értelmében gyakoroltassa. Ámde ezen utóbbi udvari rendelet az oskolát a görög keleti megyés oskola-igazgatóság főfelügyelete alá helyezé.

Minthogy a román nyelvet biró papnak a brassói Szentháromság templomnál alkalmaztatása szükségessége napról-napra égetőbbé lett, az 1805 augustus 22-kén 2402 sz. a. kelt udvari rendelettel elhatároztatott: „Kiderülvén a főkormányszék által fölhozott okokból, hogy szükséges, hogy az ezen brassói templomnál alkalmazott lelkészek az oláh nyelvet is tudják, ennél fogva a kormányszék ne mulaszsza el a brassói görögöket erről meggyőzni, igyekezvén szép módon őket arra birni, hogy, ha Erdélyben a görög nyelvet biró több pap találtathatnék, hát jövőben ezek közül válasszák lelkészeiket és káplánjaikat; ha pedig papjaikat az Archipelagusból hozatni akarnák, akkor meghagyandó nékik, hogy csak olyanokat hozathatnak és választhatnak, a kik oláhul is tudnak és a szentségeket a görögök feleségeinek és ezek családjának, minthogy ezek nem tudnak görögül, ugyancsak oláh nyelven osztani tudják“. Az 1806 febr. 13, martius 27 és augustus 7-kén 931—1929 és 5826 számok alatt kiadott főkormányszéki rendeletek ujból keményen meghagyják, hogy csak oly papot szabad lelkészül megválasztani, a ki oláhul is tud.

Erre Panovits Miklós nevü bennszülött lelkész választatott meg, a ki, miután a kir. főkormányszék őt megerősitette, az isteni tiszteletet oláh nyelven végezte.

1813-ban Panovits tábori káplánul hivatott meg a hadsereghez. Midőn 1815-ben hazatért, a társulat nem akarta őt visszafogadni, de az 1816 november 7-kén 9705 sz. a. főkormányszéki rendelet rászoritotta a társulatot, hogy Panovitsot fogadja vissza.

Habár az 1816 junius 16-kán 1572 sz. a. kelt leirat a görög társulat kiváltságai megvizsgálását elrendelte, a végre: ut abusus illi; qui .... inter ipsos irrepserunt aeque ac omnes compagnistarum usurpationes removeantur ac inhibeantur, a görög társulat még sem átallotta, Panovits oláh pap megparancsolt visszafogadtatása alkalmából képzelt kizárólagos jogai végett ujból fölszólamlani. E fölött megint folytak tárgyalások; intézkedések is tétettek, anélkul azonban, hogy a kérdés végleg meglett volna oldva, mig elvégre az 1819 april 23-kán 1261 sz. a. kelt udvari rendelettel, a királyi főkormányszék és a görög keleti főpásztor jelentései alapján, el lön határozva: hogy Panovits lelkész haladéktalanul visszahelyezendő előbbi lelkészi hivatalába, az engedelmetlen görög társaság pedig köteles a neki tartozó fizetést azon naptól fogva, a melyen azt felfüggesztette, teljesen megtériteni, a főkolomposok ellen pedig, a kik leginkább hibások részint azért, mert a fizetés önkényüleg felfüggesztetett, részint azért, mivel a főkormányszék ismételt rendeleteinek nem engedelmeskedtek, a közvádlói kereset meginditandó.

Ha pedig tartós békés egyetértést emlitett Panovits lelkész és a brassói görög templom hivei közt előre láthatólag létrehozni nem lehetne, akkor a görög keleti püspök ur további összeütközések elkerülése végett utasitandó lenne, hogy emlitett Panovits Miklos előforduló első alkalommal más templomhoz tétessék át.

Pánovits nemsokára brassóvidéki esperestté mozdittatván elő, a brassói görög keleti Szentháromság templomi lelkészi hivataltól visszalépett. E visszalépés következtében a polgáriak engedélyért folyamodtak, hogy más papot választhassanak. 1821. januárban kiütött a görögök fölkelése a törökök ellen és e mozgalom következtében több görög menekült Brassóba jött; a görög társulat ez által erősödést nyervén, régi követeléseivel megint előállott.

A brassói tanács által előterjesztett véleményes jelentés

nyomán a kir. főkormányszék 1821 majus 10-kén 2235 sz. a. a görög keleti főpásztor előleges meghallgatása nélkül a görög társulatnak megengedé, hogy megint külföldi papot fogadhasson; Brassó belvárosi román lakósai ismét a bolgárszéki papsághoz lettek utasitva.

1833-ban üresedésbe jövén a lelkészi állomás a Szentháromság templomnál és ujból fölmerülvén a betöltés kérdése, 1833. september 30-ki legfelsőbb elhatározás folytán, 1833 october 20-kán 661 sz. a. kelt elnöki kibocsátványnyal és utóbb 1834 januar 15-kén 140 udv. sz. a. kelt udvari leirattal elrendeltetett, hogy a görög társulat figyelmeztessék, hogy sokkal illendőbb volna, ha plébániájára jövőben bennszülöttek hivatnának meg. Az erre vonatkozó nyilatkozat kieszközlésére a görög társulat fölszólitandó, jelentse ki, hogy mily alkalmas uton lehessen ezt elérni.

E nyilatkozatról a görög keleti püspök előzetes meghallgatása után a kir. főkormányszék véleményezése hozzácsatolásával külön jelentés lenne teendő. E tárgyalás azonban nem vezetett eredményre és az udvari korlátnokság 1834 december 17-kén 5795 sz. a. kelt rendeletével előlegesen megerősité a társulat által ideiglenes lelkészül befogadott Gergely szerzetest mint lelkészt a püspök megyés törvényhatósága alatt; ellenben a román lelkészi állomás iránt fölvetett kérdés elintézetlen maradott.

A brassói keleti egyházközségnek 80 családból álló román része a görög társulat méltatlansága és jogsértései által egyház vallásos érdekeiben sulyosan megsértetvén, végtére oly lépéshez folyamodott, mely levertségéről és joga megszerzése iránti reménytelenségéről tesz tanuságot. Bogits polgár házában ideiglenes kápolnát szereltek föl, hogy ott román nyelven végezhessék az isteni tiszteletet. Ezen kisegitő eszközhez, mely csak a keresztényüldözős korában fordult elő, a románok kénytelenek voltak folyamodni, anélkül azonban, hogy igaz jogukat a Szentháromság templomhoz bár legkevésbé is föladták volna,

sőt ellenkezőleg ők szilárdon el voltak határozva, hogy azt minden alkalommal nyomatékosan és határozottan érvényesitsék.

1845-ben a román polgárság a királyi kormányszékhez ujból folyamodott előbbi jogai visszaállitásáért.

1848 februar 10-kén 6232 sz. a. kelt udvari rendelettel a görög pap megválasztása meg lön erősitve ugyan, de a román pap alkalmazására vonatkozólag uj vizsgálat rendeltetett el, melynek nyomán az ügy az 1785 évi állapotra lett volna visszavezetendő.

Ekként tartottt a látszat küzdelme a valóság ellen egy fél század évnél tovább, hasonló a folytonos sülyedéshez és emelkedéshez, mint a hullámok játéka és épen oly eredménytelen és meddő mint emez.

VIII.

A botránykő.

Valamint Brassóban ugy Nagy-Szebenben is létezett kiváltságokkal fölruházott társulat. Nagy-Szebenben ez utóbbi és a görög keleti egyház többi tagjai közt nem fordultak elő oly tartós viszálkodások, mint Brassóban. Ez bő alkalmat szolgáltat arra, hogy e különbség okát kutassuk.

Nagy hiba volna azon föltevésből indulni ki, hogy ezen ok a brassói görög társulat testületi szellemében keresendő. Hiszen maga a nemzeti érzület sem volt képes előidézni e hatásokat a bolgárokból, szerbekből, románokból és elenyésző kisebbségben lévő görögökből álló testületben.

Az emeltyü, mely a kicsiny sereg lelkeit szakadatlan viszályra és ellenségeskedésekre inditotta a görög keleti hitsorsosok és különösen a brassói román egyházközség ellen, — nem más mint haszonvágy.

A brassói Szentháromság templomnak tudniillik szép vagyona van. E vagyon kezelése, kivált ha lehetőleg ellenőrzés

nélkül folytattatik, sokkal jövedelmesebb a kezelőkre nézve, hogysem hajlandók volnának magukat amugy könnyedén más jogosult tényezők által ellenőriztetni és a tetszés szerinti meg az önhaszonra folytatott eddigi gazdálkodást korlátoltatni.

A templomvagyon kezelésénél az élvezés szokása által fokozott önzés harczot folytat az ájtatos czélok ellen, melyeknek szolgálni van rendelve a templomnak adományozott vagyon az adományozók és alapitók szándéka szerint és ez önzés a haszonlesés minden kigondolható álnokoskodásával és erélyével kiván érvényre jutni.

A keresztényeknek, a kik vagyont adományoztak a brassói Szentháromság templom kegyes czéljaira, távolról sem juthatott eszökbe, egy hanyatló kereskedelmi társaság tagjait a vallásos egyházi czélok rovására kedvezményezni. Sőt ellenkezőleg, ők megfordulnának sirjaikban, ha megtudnák, hogy az egyházi czéloknak szentelt vagyon jövedelmeiből mily jelentékeny összegek költettek csak a társulat által meginditott pörekre; holott e pörlekedésnek csak a volt a czélja, hogy a görög társulat részére jövőre nézt is biztosittassék a szabad kéz a templomvagyon kezelése körül.

A görög társulat pedig, mely, mint fennebb láthatni, azelőtt azt állitotta, hogy egyedül neki van joga, kereskedést folytatni a Levantéval, — mely később azon követeléssel föllépett, hogy egyedül neki van joga, templomot épiteni Brassó belvárosában, — most azon állitással áll elő: hogy ő fölötte áll a görög keleti egyház kanonjainak, melyek a templomvagyonra nézt megszeghetlen szabványokat határoznak, — hogy az alapitók akarata őt nem kötelezi, holott ezek a templomnak nem pedig a görög társulatnak adományozták vagyonukat; neki egyedül volna joga, a görög templom vagyonával sáfárkodni és a brassói görög keleti egyházközség román tagjait, ugyszintén az elöljáró egyházi hatóságot is a kezelésre felügyeletben való minden részvételből kirekeszteni.

A sáfárkodás ezen kizárólagosságát ők megszerzett jognak, a görög társulat bizonyos nemü kiváltságának, az egyházközség és egyházi elöljáróságnak, melyek az öröklött és a görög keleti egyház kanonjai által szentesitett jogot igénylik, miszerint a templomvagyon kezelésére jogosult befolyást gyakorolhassanak, — igényeit pedig communisticus és a görög társulat öröklött jogát sértő törekvésnek nyilvánitják.

A rendelkezési és kezelési kiváltság jogczime abban állana, hogy a görög társulat a brassói Szentháromság templom tulajdonosa. A templomvagyon a templomhoz tartozik. Minthogy az „Accessorium sequitur principale“ elv szerint a függelék a fődologhoz tartozik, semmi sem tekintetik oly világosnak, mint a görög társulat joga a templomvagyonhoz.

Ha a görög társulat a templom tulajdonosa és ha az „Accessorium sequitur principale“ elv áll, akkor nem a Szentháromság templom, hanem egyes egyedül a görög társulat a templomvagyon tulajdonosa, e vagyon pedig nem templomvagyon, hanem a görög társulat vagyona. Sántikáló félszegség, gyarlóság, hütlenség a társulat jogai védelmezésében az, hogy oly jogi elvből, melyből a teljes megszorittatlan tulajdonosi jog következik, csupán sovány kizárólagos kezelési jogot következtetnek.

Ámde az „Accessorium sequitur principale“ elv éle a társulat igényei ellen szól és jogellenes törekvés gyanánt tünteti föl azokat. A „principale“ az egyház-vallásos czél, melyet a vagyon kell hogy kövessen és szolgáljon. Nem a görög társulat, hanem a vallásos egyházi czél a templom és ennek vagyona tulajdonosa. Nem a görög társulat, sem tagjai vagy ügyvédei, hanem az egyházi vallásos czél a kanonok szabályai és az alapitók akarata szerint való valósulásában tekinthető egyes egyedül irányadóul a templomvagyon kezelésénél.

Az igényelt jog egy másik czimét abban keresik és találják, hogy nem románok, hanem görögországi görögök adományozták e vagyont és hogy ennek következtében nem a ro-

mánoknak, hanem csak a görögöknek van joguk annak kezeléséhez. Hamis a föltevés, hogy a templom a vagyont nem a románoktól, hanem csak görögöktől kapta.

A nemzetiség, melyhez a kegyes czélokra alapitott vagyon tulajdonosa tartozik, ez utóbbi örökösének tartatik, melyre örök időkre az alapitványi vagyon kizárólagos kezelése és arról rendelkezése körüli jogai élvezete átszáll. Ez elv ugyan sem Verbőczi Hármas könyvében, sem a szász önhatósági jogban, sem a polgári törvénykönyvben, sem előttünk ismert más jogban nem áll. De tegyük föl, hogy ez holmi természetes vagy szokásos jog és hogy mindenik nemzetiségnek van joga, saját jogául és javául itélni azt, a mit fiainak köszönhet. Még ezen esetben is meg kell engedni, hogy a görög vagy hellen nemzetiség és a brassói görög társulat két, egymástól erősen különböző dolog, melyeknek egymáshoz semmi közük.

A brassói kereskedelmi társulat minden időben az ozman birodalom különböző részeiből összetákolt idegen kereskedők vegyülete vala. A régi Hellasból való tulajdonképeni görögök emberemlékezet óta mindég elenyésző kisebbségben voltak a görög társulatban. Mindazáltal a görög társulat és görög nemzet ugyanazonossága létezőnek tekintetik, jóllehet hogy a görög nemzetnek és a merőben nem görög kereskedelmi társulatnak egymáshoz semmi közük.

Ebből világosan az tetszik ki, hogy a görög társulat a nemzetiség cziméből semmi jogot nem származtathat le a vagyon kizárólagos kezelése körül.

De maga a görög királyságbeli nemzet és illetőleg a brassói görög társulat sem származtathatna le előjogot, még akkor sem, ha mindjárt csupa nemzeti görögökből állana, nem tekintve, hogy nem ilyenekből áll, még pedig azért nem, mert ily előjog őt csak azon föltétel alatt illethetné meg, ha e vagyonnak az alapitóknak a törvény által elismert akarata szerint más tulajdonosa nem volna.

A görög nemzet és illetőleg a görög társulat véghagyományos örökösödésének csak akkor lehetne helye, ha e vagyon alapitói és adományozói jogérvényes és mindenkit kötelező akarata nem léteznék. Ha ilyes jogérvényes akarat létezik, akkor egyes egyedül csak ez lehet irányadó a vagyon sorsára és rendeltetésére nézve.

Elvitathatlan, hogy a vagyon, melyről a fennforgó kérdésben szó van, alapitványi vagyon. Ha ez áll, akkor a kegyes czél, melyet az alapitók az alapitásnál szem előtt tartottak és az alapitók akarata kell hogy a kizárólagos elv legyen, mely szerint a kérdés eldöntendő, hogy kicsoda a vagyon tulajdonosa? Csakis oly eldöntés jöhet tekintet alá mint igazságos, mely ez elven alapul.

A fennforgó kérdésben szóban lévő vagyont az alapitók nem a görög társulatnak ajándékozták. Ők a templomnak szánták azt és eszerint templomi nem pedig társulati vagyon; görög vagyon csak hitfelekezeti, nem pedig nemzeti értelemben.

Ha áll az elv, hogy az alapitók akarata határozhat a templomvagyon sorsa fölött, akkor mindegy, akármelyik nemzetiséghez tartoztak az alapitók, mert nem a nemzetiség, hanem a nemzetiség fölött álló bármily nyelven is kifejezett akarat határoz irányadólag örök időkre a vagyon sorsa fölött.

Ha tehát ez akarat minősége megtámadhatatlanul, szigorún okmányszerüleg bebizonyitható, ha abból megczáfolhatlanul kiviláglik, hogy az alapitók az ők vagyonukat kizárólag az isteni tisztelet egyház-vallásos czéljának szentelték, hogy eszök ágában sem volt, a görög társulatra e czél rovására előjogot vagy előnyt ruházni, akkor a görög társulat ellenkező értelemben emelt igényei és követelései nem csak jogilag alaptalanok, hanem az alapitók irányadó akaratán és az általok elérni szándékolt egyház-vallásos czélon elkövetett igazságtalanság és jogsértés is.

A görög keleti egyház kanonjai szerint a templomvagyon

az összes egyházközség, illetőleg a templomvagyon kezelésére hierarchiai birósági tagozat szerint hivatott közegek felügyelete és gondozása alatt áll. A görög keleti egyház kanonjai nem ismerik az egyik vagy másik személy, egyik vagy másik testület oly tekintélyét vagy aristokratiáját, mely szerint az egyiknek több, a másiknak kevesebb része volna a templomnak és isteni tiszteletnek szentelt vagyonban; nem ismernek azok oly intézkedést, melynek értelmében a templomvagyont a kanonilag rendezett ellenőrzés alól kihuzni lehessen és azt ez vagy amaz osztály kizárólagosan kezelhesse és más czélokra fordithassa, mint a melyeknek az alapitók kegyes akarata szánta.

Az egész világ tudja, hogy kik voltak a brassói Szentháromság templom vagyona adományozói és alapitói. Láttuk, hogy azok, a kik a mult század nyolczvanos éveiben Brassóban a két házat megvették és a templomot épitették, román polgárok voltak. A Brassó városa telekkönyvébe bévezetett tulajdonossági és alapitási oklevél elejétől fogva végig román nyelven van szerkesztve és az egy árva betüvel sem ismeri el, hogy a görög társulatnak románok által valamennyi görög keleti hitsorsosok számára még pedig minden nemzetiségi különbség nélkül alapitott ezen templomhoz akár legcsekélyebb tulajdonosi joga volna.

Panajot Hagy Nica a tudva levő összeget adományozta e templom megalapitására. Ő a gróf Nemes-féle vizsgáló bizottság előtt kihallgattatván, a görög társulat nehány tagja által ellene szórt átkozódások daczára kijelentette, hogy a pénzt a görög keleti templom ájtatos czéljára, nem pedig a nemzeti görögöknek adományozta.

Panajot Hagy Nica, miként láttuk, egy másik összeget adományozott a Brassóban állitandó görög oskola számára. Az alapitó akarata szentül tartassék; senkinek sem jutott eszébe, e másik összeget más czélra venni igénybe, mint a melyre az alapitó akarata adományozta.

A brassói Szentháromság temploma további alkatrészét a

Fogaras vidékén lévő felső-szombati és pojana merului két jószág képezi, melyeket 1823-ban az akkori háborus események alkalmából Oláhországból kimenekült Brancovan György herczeg a brassói Szentháromság templomának és oskolájának és a Bolgárszék elővárosi plébániáknak adományozott.

Minthogy a brassói görög keleti egyházközség amaz időben szervezve nem volt és ekkként képviselete sem volt, a görög társulat pedig szervezésnek örvendett, Brancovan György herczeg a görög társulat hiteseit jelölte ki a templom és oskola kegyes czéljainak adományozott vagyona kezelőiül.

A görög társulat föllépése folytán a kir. főkormányszék 1834 február 27-kén 1754 sz. a. kelt jelentése nyomán az 1834 november 12-kén 5246 sz. a. kelt udvari rendelettel meghatároztatott, hogy akadály nem forog fenn az iránt, hogy Brancovan György herczeg adománya rendeltetésére fordittassék, de az alapitványlevél nem erősittetett meg, még pedig az illető udvari rendelet szerint: „Altissima confirmatione testamenti per praeattentum principem a Brancovan conditi velut juris quaestionibus obnoxii locum non habente“. Még az 1846 évi 14.800 sz. a. kormányszéki jelentésben is kétség alá van vonva az alapitványlevél jogi helybenhagyása, még pedig az ellene fennforgó jogi kérdésekből folyó tekintet miatt.

Kétségtelen, hogy Brancovan György herczegnek a templomvagyon kezelésére vonatkozó intézkedése csak mellékes és hozzájáruló természetü, holott a kegyes czél, melynek a nevezett két jószág szánva lön, az alapitó akarata szerint lényegnek és fődolognak tekintendő.

Brancovan herczegnek a kezelést illető ezen intézkedése nem változtathatja meg a görög keleti egyháznak az egyházi alapitványokra vonatkozó kanonjait. Mihelyt az egyházközség szervezve lett, a kanonok jogaikba kellett hogy lépjenek, a kezelés pedig a kanonokban meghatározott közegekre, melyeket az egész egyházközség választ, és melyek a kezelést és számadást

a kanonok határozatai szerint kötelesek vinni, kellett hogy át-szálljon. A görög társulat gondnokai csak helyettes közegek gyanánt jöhetnek tekintet alá, a kik ideiglenesen, az egyházközség szervezéseig és a kanonok értelmében a templom- és oskolavagyon kezelésére hivatott és az összes község által megválasztott közegek hivataloskodása megkezdéseig, vitték a kezelést.

A kanoni rend visszaállitása szükségessége annál világosabb lesz, ha tekintetbe vétetnek a veszélyek és károk, melyek a görög társulat gondnokai kanonellenes kezelésével járnak.

A görög társulat ideje, mint fentebb meggyőzőleg kilett mutatva, kivált ha az egészen megváltozott kereskedelmi és közlekedési viszonyokat tekintjük, lejárt. Nem szukségesek többé idegen kereskedők, hogy a Levantevel kereskedést folytassanak. A hazai üzleti és vállalkozási szellem, a hazai szorgalom, a hazai ismeretek és tapasztalások és a hazai tőke már rég megértek és annyira derekasak, hogy a levanti kereskedést bizonyára idegen elem nélkül is folytathatjuk. Eltünt a lélek a görög társulat testéből és mint más városokban ugy Brassóban is rég elenyészett volna, hogy ha gondnokai nem kezelnék a brassói Szentháromság fentemlitett felső szombati és pojana merului két jószágát; ha nem kezelnék a vallásos egyházi czél kárára és ha e kezelés nem volna oly haszonhajtó és nyereséges, mint a milyen.

A brassói görög társulat 20—21 családfőre leolvadott lételéhez nem kereskedelmi czélok végett, hanem egyes-egyedül azért ragaszkodik, hogy gondnokai által a nevezett két jószágot kezeltesse és hogy e kezelésből minden tiszta és nem tisztességes hasznot is huzhasson, p. o. hogy e jószágok földtehermentesitési kötvényeit elvesztegesse, hogy ügyvédeinek a kötvények kivételeért tömérdek hasznot adhasson, hogy a templom tőkepénzei elhelyezésénél tagjait a lehető legnagyobb kedvezményekben, előnyökben részesitse és hogy a kezelésnél a kiadásokon felül megmaradó összegekből a költségeket födözhesse, melyeket a

legigazságtalanabb ügy kivitelére irányzott folytonos pörlekedés és panaszkodás elnyel. A két Brancovan-jószág jövedelmei ilyes kezelése nem lehetett az alapitó szándékában.

Midőn Brancovan herczeg kapitány, Brancovan herczeg névutóda és örököse alapitó őse kegyes czéljai és szándékai ellenére folytatott ezen boldogtalan gazdálkodást megtudá, azonnal sietett még 1858-ban mint a Brancovan család képviselője az ellen felszólalni és panaszt tenni.

Az akkori vallás és közoktatási ausztriai császári ministerium által ez ügyben meginditott vizsgálatoknak nem volt sikere.

Brancovan herczeg erre 1862 april 9-kén megujitá panaszait a cs. k. ügynökség és főconsulatus utján, felhozván többek között: „Miután mint törvényes örökös a Brancovan családot megillető minden jog gyakorlatába léptem, különösen aggódtam a fölött, hogy mily módon valósittatnak őseim kegyes szándékai, de sajnálkozva meg kell hogy valljam, hogy, az eziránt nyert hitelt érdemlő értesüléseim szerint, a jövedelmekkel azok, a kik kezelik, nem járnak el az alapitók rendelkezései értelmében. Néhány kevés brassói görög és több szerb és bolgár család, melyek görögöknek tartják magukat, elferditvén az alapitási tény értelmét és a „görög templom és oskola“ elnevezése alatt görög nemzeti intézeteket érteni akarván, magukhoz ragadták a Brancován féle alapitványt“ s. a. t. s. a. t.

E panasz következtében az erdélyi udvari korlátnokság 1862 september 25-kén 3367 sz. a. kelt rendelvénynyel egy bizottság kiküldését rendelé, mely a templom-pör megvizsgálását ujból fölvegye és ezzel kapcsolatban Brancovan herczeg panaszát is ellássa.

A kir. főkormányszék ki is küldötte a vizsgáló bizottságot, melyet előbb gróf Bethlen Gábor kormányszéki tanácsos és ennek visszalépése után Bologa Jakab akkori kormányszéki és utóbb udvari tanácsos vezetett és a mely 1863 majus 10-kén megkezdte müködését Brassóban.

Ezen vizsgálat sem vezetett eredményre.

1868-ban a Párisban mulató Brancovan herczeg megint ismétlé panaszait diplomatikai uton; e panaszok a császári ház külügyministeriuma által a vallás és közoktatási magyar királyi ministeriummal közöltettek, a hol az ügy jelenleg függőben van. A Brancovan család képviselője ezen ismételt panaszai bizonyitják, hogy a templomvagyon — mennyire nem kezeltetik az alapitó akarata és szándékai szerint a feloszlott görög társulat gondnokai által.

Igy tehát nem marad a brassói görögöknek a festett kezelés igazolására más jogczimök, mint az, hogy hát a kezelést ugy viszik, a hogy viszik. De minél hoszabb valamely idegen vagyon kötelességellenes kezelése tartama, annál nagyobb az igazságtalanság, annál nagyobb a kár, mely azáltal okoztatik, annál sürgetőbb a hivatás és kötelesség, azt korlátolni és a bajt orvosolni.

És ha a brassói görögök végül az 1868 évi IX törvényczikkre (1868 évi országos törvénytár 6. sz.) hivatkoznak, mert e törvényczikkely, határozza, hogy „a görög keleti vallás se nem szerb, se nem román ajku hivei ezentul is meghagyatnak mindazon jogaikban, a melyeket egyházközségi s iskolai ügyeik önálló intézésében, szertartási nyelvök szabad használatában, mint szintén egyházközségi vagyonuk és alapitványaik kezelésében eddig gyakoroltak“, — akkor meg kell jegyezni, hogy e törvényczikk a brassói ugynevezett görögökre nem alkalmazható.

Brassóban nem forog fenn vita különböző nemzetiségü hivek vagy a román meg egy más nemzetiségü egyházközség között. A brassói felekezet szerinti görögök nem nemzetiség szerinti görögök és a vita csak a fölött foly, ha vajjon a feloszlásnak indult kereskedelmi társulat maradéka, ha vajjon egy rész vagy pedig az egész alkossa-e a görög keleti egyházközséget? A hanyatló társulat görögei azon kéréssel fordulnak a kormányhoz: Mi, patriciusok vagyunk, védjed és dicsőitsed

patriciatusunkat, hogy mi legyünk az egész, a többiek pedig a semmi. Ámde a románok felszólalnak az ellen, hogy hozzájuk hasonló emberek őket jogtalan csőcseléknek és helotáknak nézhessék, mert nem tagjai oly társulatnak, a melynek minden nyoma már rég elenyészett volna, ha annak reves maradéka a templomvagyon ellenőrzetlen kezeléséből a lehető legtovább hasznot huzni nem szándékoznék.

IX.

A fölébredő lelkiismeret.

Nem csak az egyénekben, hanem a különböző erkölcsi közösségekben is, milyenek a család, község, egyház és állam, — él a lelkiismeret itélő szózata.

E szózat — az igaz — tehetetlenségre vala kárhoztatva, a meddig a románoknak és görög keleti egyháznak Erdélyben semmi joguk nem volt, hanem csak türve voltak.

Türni és szenvedni a csak türt nemzetek és vallásfelekezetek sorsa.

Az 1848-ik év a sötét középkori igazságtalanságot, mely a befogadott és csupán türt nemzet és egyház közti különbségben rejlett, épen ugy megtörte, mint a jobbágyság maradványát, mely az alattvalói kapocs mellett ez évig tengett.

1848 óta senki sem tagadhatja, hogy a román nemzet és vallásfelekezetei épen oly öröklött joggal birnak létezhetni, mint a többi nemzetek és vallásfelekezetek és hogy ez ősi jog alapján intergritast, szabadságot, becsülést, jogképességet és megszerzett jogaik oltalmát ugy az államtól mint a többi nemzetektől és vallásfelekezetektől követelhetnek.

1848-ban a század lelkiismerete Magyarországban és Er-

délyben is fölébredett, büntetőleg fordult a korábbi századok fennálló igazságtalansága ellen, elitélte és megsemmisitette a „befogadott“ és „csak türt“ közti külömbséget és azokat, a kik csak türést engedni hajlandók valának, ellenállhatlan hatalommal figyelmeztette a kötelességre, hogy az azelőtt csak türtek élete szent, hogy szabadságuknak és tevékenységöknek a közös részrehajlatlan törvény korlátain belül tér engedendő és az őket mint jogi személyt megillető méltóság elismerendő.

Az 1848-iki törvények, a mennyiben a század lelkiismerete ezen szózatának igazságot szolgáltattak, az igazság győzelme az önzésben elfogult igazságtalanság fölött.

Nagy események — mint mondani szokás — előre szokták vetni árnyékukat. A törvényhozás szabályozó igazságának az erdélyi országos egyházak viszonyaiban, melyek 1848 óta érvényre jutottak, szüksége van az őrző igazság férfiára, a görög keleti egyház törvényesen elismert szabadsága oly őrére, a ki ezen egyház joga hatalmát fenntartja. 1846-ban az erdélyi görög keleti egyház élére Saguna báró mostani metropolita személyében oly főpásztor állittatott, a kiben az önállóságra vergődött erdélyi görög keleti egyház gondolkozása és érzése mint gyupontban összpontosult. És mert e férfiu ugy érzett beszélt és cselekedett, a mint azt kora és egyháza igényelte, ennél fogva ellehet mondani róla, hogy kora és egyháza jogos igényeinek meg is felélt.

Nem tartozik feladatunkhoz, megirni az erdélyi görög keleti egyház történetét és ecsetelni a fejlődést és haladást, melyet e főpásztor vezéreszméi és kezdeményezései eredményeztek. De egyet, mert értekezésünkre nézve jelentőséggel bir, ki kell hogy emeljünk, azt t. i., hogy az erdélyi görög keleti egyház élén jelenleg álló főpásztor nem birt oly természettel, miszerint az ellenszegülő görög kereskedelmi társulat méltatlanságait, melyek szemlátomást más időben és más viszonyok között sikeresen foganatosittathattak volna, eltürje.

A brassói görög társulat, melynek bajosan állithat ki valaki bizonyitványt arról, hogy hivatását felfogta, nem szünt meg, a merőben megváltozott viszonyok között is a korszellem és az öntudatra ébredt erdélyi görög keleti egyház ellen harczot folytatni. A kihalt kiváltságokkal határozott ellentétben álló korban a patriciatus zászlaját akará lobogtatni az egyenlőség rovására. A helyett hogy az egyház kanonjai iránt tiszteletet tanusitana, a törvény fölébe akará magát helyezni. A társulat nem akart az egyházközség tagja lenni; hanem azt kivánta, hogy a románok ez egyházközségnek ne legyenek befogadott és jogositott, hanem csak tűrt tagjai. E főnemesi vágyalom szükségképen összeütközéseket kellett hogy előidézzen, melyeknek vége kétes nem lehetett oly korban, mely ilyes törekvések fölött már itélt.

Engedelmesség ellenes törekvésöket az által tanusiták, hogy Törökországból egy Gerasim Dentrinos nevü papot hozattak, ki — nem is tekintve, hogy a plébánosi állomásra minősitve sem vala — oly botrányos életet éle, hogy a görög keleti szent szék kénytelen volt, őt a zárdába, a honan jött vala, visszaküldeni és Bajulescu Bertalan személyében alkalmas papot azon időre alkalmazni, mig a görög társulat a kanonok szerint minősitett lelkészt bemutatna.

A szent szék ez intézkedése ellen a görög társulat panaszt emelt a fennállott császári kir. vallás és közoktatási ministeriumnál, a bécsi görög és török követségnél és nem akará az ideiglenesen alkalmazott papot lelkipásztorul elfogadni, mig elvégre a fennállott cs. k. helytartóság 1857 november 20-kán 9680 sz. a. a brassói kerületi főnökhez intézett rendeletében elhatározá: „hogy a görög társulat a csak kötelessége és joga szerint cselekvő görög nem egyesült püspök eljárása ellen, midőn az in disciplinaribus és dogmaticis őt határozottan megillető egyházi hatalomnál fogva az amugy is törvénytelenül meghivott Dendrinos papot vétkes életmódja miatt hivatalából kitette, nem

csak jogosulatlanul fölszólált, hanem a helytartósághoz 1857 junius 10-kén intézett panaszlevelében felette sértő kifejezéseket is használt, melyek valamely község részéről egyházi főpásztorával szemben büntetlenül annál kevésbé türethetnek, minthogy a görög társulat az 1796 september 30-ki császári legfelsőbb leirat 4-ik pontja szerint különösen köteles „episcopo graeci ritus non uniti transilvanico debitam reverentiam“ megadni. Továbbá mondja e rendelet: hogy ők (a görög társulat tagjai) minden további ellenzés nélkül, mely csak kényszerrendszabályokat vonna maga után, az ideiglenes plébános helyettesnek a meglévő plébániai hivatallakot átadni és részére azon naptól kezdve, a melyen a lelkipásztorkodás ellátása a püspök ur által reá bizatott, a szokásos plébánosi illetményeket a templomalapból utalványozni tartoznak. Azon esetre, ha a község minden várakozás ellenére engedetlenségével föl nem hagyná, a kerületi főnök a gondnokok további működését azonnal függeszsze föl és a templom pénztárát zár alá helyeztesse.

A görög társulat továbbá alaptalan panaszt emelt a kormánynál az ellen, hogy a görög keleti püspöki szentszék az 1857 évben neki bemutatott két szerzetesre a plébánosi hatóságot nem ruházhatta, mert a kanonokban előszabott tulajdonságokat nélkülözték. E panaszok a fennállott cs. k. vallás és közoktatási ministerium 1860 majus 15-kén 7028 sz. a. kelt határozatában és a helytartóság 1860 junius 24-én 10,653/1585 sz. a. kelt rendeletében alaptalanoknak nyilvánittattak. A görög társulat mindazáltal egyre alkalmatlankodott a hatóságoknak alaptalan panaszokkal, a mint ez különösen az 1866 martius 22-kén 237 sz. a. kelt főkormányszéki rendeletből is látható.

Miután tudva volt, hogy mily meggondolatlanul jár el sok magányszemély a földtehermentesitési kárpótlás ügyében az által, hogy a földtehermentesitési kötvények utalványozásával megbizott hatóságnál végzendőket némely közbenjáró egyénre biztták, a kiknek egészen jelentéktelen fáradságért gyakran pazar

száztóliakat fizették, ekként pedig méltán attól lehetett tartani, hogy a görög társulat közegei ugyanazon hibát fogják elkövetni, a fennállott cs. k. helytartóság arra inditotta a görög keleti szent széket — miként ennek 1868 martius 20-kán 326 sz. a. kelt jegyzőkönyvéből láthatni —, hogy a görög társulat gondnokait szólitsa föl, hogy a felső szombati és pojana merului két templom jószágért járó földtehermentesitési kárpótlás összege a szent szék utján mutattasék ki, anélkül hogy erre valamely ügyvéd hozzájárulása szükséges volna. Az elhervadt görög társulat közegei azon ürügy alatt, hogy a szent széknek a brassói Szentháromság templom pénzügyeihez semmi köze, mégis jobbnak látták, az egyházi testületek földtehermentesitési kárpótlási ügyeinek mily uton és módon leendő kieszközlésére vonatkozó császári rendeletek ellenére ügyvédi közbenjárással élni. A szentszék megtudván ez eljárást, ellene a fennállott cs. k. helytartósághoz intézett fölterjesztésben fölszólalt, de siker nélkül. A görög társulat közegei az ügyvéddel, kinek közbenjárásához folyamodtak a kárpótlási papirok folyóvá tétele körül, megegyeztek, hogy merőben jelentéktelen fáradságáért, melyet a szentszék minden költség nélkül elvállalt volna, a kárpótlási összegből 10 %-lit fizetnek. — Minthogy a kárpótlási összeg 200,000 forintnál többre rugott, az illető ügyvéd, miként a fentidézett szentszéki jegyzőkönyvi kivonat mutatja, a templom jövedelme kárára 20,000 ftnál többet kapott.

Ily gazdálkodás a templomvagyonnal valóban hallatlan és bizonyságot tesz arról, hogy mily visszaélésre képes oly kezelés, mely a kiváltság ürügye és a titkolódzás palástja alatt az arra jogositott tényezők minden ellenőrzése alól ki tud buvni.

Hogy mily felfuvalkodottsággal szoktak eljárni az elfonnyadt görög társulat közegei, arról bizonyságot tesz a Gött János, a „Sächsischer Hausfreund“ czimü naptár kiadójához és a „Kronstädter Zeitung“ tulajdonos kiadó szerkesztőjéhez intézett, Brassóban 1868 januar 20-áról keltezett ugynevezett nyiltlevél,

mely a „Kronstädter Zeitung“ 1868 január 24-ki 12-ik száma 47-ik lapján megjelent. E levél a volt görög társulat tagjaitól jött, kik nevök elhallgatásával jónak látták, azt: „A brassói görög templom képviselősége“ gyanánt aláirni.

Kristus urunk a kufárokat a jeruzsálemi templomból kiüzvén azt mondá nékiek: „Házam imaház, de ti gyilkosbarlangot csináltatok belőle“. Pedig Brassóban az elenyészett görög kereskedelmi társulat közegei ugy lépnek föl mint templomi képviselet és igy egyházi jelleget vesznek igénybe maguk részére.

A nyiltlevél szó szerinti forditásban következőleg szól:

„A helyi görög templom alólirott képviselősége szoros kötelességének tartja, önt egy botrányos hibára figyelmeztetni, mely az ön különben pontosnak ismert „Brassó városa czégkönyve“ ez évi kiadásába becsuszott; kérjük tehát, az igazság érdekében — (Szegény igazság, mily visszaélést üznek oly gyakran a te neveddel. — A szerző megjegyzése.) — e tévedést jelen soroknak becses lapjában közzététele által helyreigazitani.

A mi templomunk, t. i. a lóvásártéren levő Szentháromság nevü görög templom az ön czégkönyvében

1) a „román keleti templomok“ rovatába van sorozva;

2) „Mária menybemenetele temploma a városban a gabonasoron egyesitve a Szentháromság (görög) templommal a városban a lóvásártéren“ czimmel fordul elő.

Mindkét adatot roszul értesült forrásból vette ön.

A mi templomunk mint görög nem tartozik a román keleti templomok rovatába és hogy a mi templomunk görög, azt mutatja nem csak az ön zárjeles szorosabb elnevezése: „görög“, hanem bizonyitják több rendü oklevelek, fejedelmi kiváltságok és rendeletek, melyek már a mult század óta a mi templomunkat t. i. a görögöt mint olyant elismerték és roszakaratu irigyek támadásai ellen megoltalmazták.

A körülmény, hogy nehány év óta román nemzetiségü plébános rendeltetett ide ideiglenesen az isteni tisztelet ellátására, önt azon tévedésre vezethette, hogy azt román templomnak gondolja és a „görög“ elnevezést mint csupán hagyományost zárjel közt használja. Hogy e pontra nézve önt és a közönséget fölvilágositsuk, kijelentjük, hogy a

mostani román plébános — helyettes — miként már említők — csupán rendelet alapján és csak ideiglenesen igazgatja templomunkat és hogy mi még folyvást elébe nézünk az általunk (mint község által) jogszerüleg meghivott görög lelki atya áldásának.

A mi pedig a városi gabonasoron levő Mária menybemenetele templománák a mi görög templomunkkal való egyesülését illeti, mely egyesülést ön az ön czégkönyvében létesité, ugy az sem jogilag sem tényleg nem áll. Nem akarjuk állitani, hogy a gabonasoron levő román imaház hivei plébánosuk halála óta nem járnak a mi templomunkba. Sőt ők vendégszeretetünket, melyre községünk világi szokás, keresztyéni kötelesség, egyházi törvények és polgári rendeletek által köteleztetik, igénybe veszik, miként már jóval ezelőtt blumenaui hitrokonaink cselekedtek és most is cselekszenek, a kik épen ugy mint most a gabonasoriak tulajdon imahelylyel nem birván, kénytelenek mások templomaiban imádkozni.

Ámde ezen látogatással a gabonasoriak ép oly kevés jogot szereztek templomunkhoz mint a blumenauiak. A Mária menybemenetele templomának egyesülése a mi görög templomunkkal tehát csak látszólagos, de valóságban nincs foganatositva és mi e megtiszteltetést fennszóval és nyilvánosan visszaakarjuk utasitani.

Ismételve fölkérjük, sziveskedjék nem csak e helyreigazitást becses lapja utján köztudomásra hozni, hanem illő tisztelettel arra is fölkérjük önt, sziveskedjék a mi templomunkat mindég csak a görög keletiek közé sorolni és e czim alatt: „Szentháromság görög templom a lóvásártéren a városban“ felemliteni.

Fogadja, tekintetes ur, állandó nagyrabecsülésünk kifejezését.

Brassó, 1868 januar 20-dikán.

A brassói görög templom
képviselete.“

E nyiltlevélből kitünik:

1) hogy egy elenyészett kereskedelmi társulat közegei merészkednek azt követelni, hogy őket a görög keleti Szentháromság temploma képviseletének azaz: az egyház-vallásos czélnak — melynek e templom szenteltetett — közegeinek és eszközeinek nézzék.

2) hogy e közegek csak a görög társulatot a semmiségi pontot megütő lélekszáma mellett is nézik községnek, a görög

keleti egyházközséget pedig, melynek ők egy része és tagjai, semmibe sem veszik;

3) hogy e közegek a jogosultságot ezen bitorlásokra azzal akarják bizonyitani, mert Gött János ur az ő naptárában a brassói Szentháromság templomhoz zárjelben a „görög" elnevezést csatolta és mert ők erre vonatkozólag oklevelekre, fejedelmi kiváltságokra és rendeletekre hivatkoznak, melyek nem léteznek;

4) hogy e közegek a görög szóval a rég megszokott garázdálkodást űzik, hogy annak vallásfelekezet szerinti jelentőségét a nemzetiség szerinti fogalommal akarják elcsavarni és ezen alácsusztatást azzal elárulják, hogy nyiltlevelök végén mondják: fölkérjük önt, sziveskedjék a mi templomunkat mindég csak a görög keletiek közé sorolni és görög templom czim alatt fölemliteni.

5) hogy e közegek állitják, hogy a görög keleti egyházközség román nemzetiségü tagjait csak vendégszeretetből tűrik, melyre ők „az egyházi törvények és polgári rendeletek által köteleztetnek;"

6) hogy e közegek nyiltlevelökben alakot cserélnek, minthogy a levél elején és végén a görög templom képviseletének mondják magukat, levél közepén pedig megint község gyanánt állanak elő, — azt mondván, hogy „még folyvást elébe nézünk az általunk (mint község által) jogszerüleg meghivott görög lelki atya áldásának," — holott ők se nem községi képviselet, se nem község, a mint ezt már abból is láthatni, hogy e képviselet egyik tagja sem merte nevét aláirni, mivel igy a jogtalan követelés kiderült volna, mely szerint a semmiféle képviselettel nem biró hanem csak önmagát képviselő görög társulat ez vagy amaz tagja az egyházi és községi képviselet látszatát a névtelenség palástja alatt elcsempészni igyekszik.

E nyiltlevél következtében a brassói román polgárok panaszt emeltek a görög keleti szentszéknél; e panasz a szentszék 1868 januar 29-iki ülésében tárgyaltatván, a kanonokra és a

világi hatalom döntvényeire alapitott körülményes indokolással itéltetett:

1) hogy a templom a görögök szintugy mint a görög keleti hitü román keresztyének vallásos czéljára használtassék, kik közül az előbbiek 21 családot 92 lélekkel, az utóbbiak pedig 72 családot 354 lélekkel számlálnak, tehát összesen 446 lélekszámból álló égyházközséget alkotnak. Vonatkozással az egyenjoguság és egyenlőség elvére és tekintettel azon követelményre, hogy, valamiként minden tag egyaránt köteles, az egyházközség terheit hordozni, azonként ugyan oly arányban annak előnyeiben is részesedjék, határoztatott, hogy mindkét félnek joga legyen, az egyházon és oskolán belül és kivül az egyházi, oskolai és alapitványi ügyekben saját nyelvét használni, minek folytán joguk legyen, két papot, tanitót, kántort és a többi oskolai és egyházi személyzetet tartani; egyuttal a szentszék késznek nyilatkozott, Dositeius zárdai szerzetest és Bajulescu Bertalan plébános-helyettest, ha az illető keresztyéneknek igy tetszenék, még pedig az előbbit mint görög plébánost, az utóbbit mint román plébánost megerősiteni.

2) A templom belsejében való szertartás rendezésére vonatkozólag megállapittatott, hogy az fölváltva oly formán menjen végbe, hogy az egyik héten a görög plébános görög nyelven, a másik héten meg a román plébános román nyelven végezze az isteni tiszteletet.

Következik az idézett szentszéki itéletben még néhány külön határozmány az isteni tiszteletnek bizonyos nagy ünnepeken mikép végzéséről, a plébániai ügyek kezeléséről, a plébániai zsinat jegyzőkönyvei és az anyakönyvek vezetéséről, mely határozmányok egytől egyig kivétel nélkül az egyenjoguság és paritás elvén alapszanak.

Béfejézésül az egyházközség ugy román tagjai mint szintén a görögök is felszólittatnak, hogy három bizalmi férfit válasszanak, kik 1868 február (ó naptár szerinti) 5-ikére délelőtt

11 órára idéztetnek, hogy ezen itélet kihirdetése meghallgatása végett a szentszék előtt megjelenjenek.

Ez idézésnek azonban a brassói belvárosi görög keleti egyházközség csak román tagjai engedelmeskedtek; a görög társulat tagjai pedig következő tartalmu nyilatkozatot tettek: 1) hogy a románok egyházilag nem tagjai a brassói Szentháromság templomnak; 2) hogy a görögök az 1796 évi legfelsőbb leirat és sok más rendelet erejénél fogva nem papi ügyekben nem ismerik el az érseki szentszék illetékességét, minthogy ez ügyek a politikai hatóságok elébe tartoznak, mihez képest a görög társulat, támaszkodva a felsőbb leirat és más rendelvények alapjára, melyet megóvni köteles és el van határozva, nem küldhet követeket a szentszék itélete kihirdetésének meghallgatására.

A szentszéki itélet kihirdetése ennek következtében a görögök távollétében az egyedül jelenlévő román küldöttség előtt történt meg, mely magát kielégitettnek nyilvánitotta a szentszék határozatával.

A görögök fentebbi nyilatkozatukkal engedetlenséget tanusitván főpásztorukkal és az érseki hatósággal szemben, a szentszék elhatározá, hogy a görögök másod izben 1868 február 15-ére délelőtt 11 órára idéztessenek, feleletökből kitetsző kanonellenes magukviselete miatt a főpásztori megintést és az itélet kihirdetését meghallgatandók.

E másodszori idézésre a görögök követei megjelentek oly fenntartással, hogy ők csak azért jöttek, hogy kegyeletöket az érsek és metropolita ur ő excellentiája iránt tanusitsák, a többire nézt pedig előbbi nyilatkozatuk mellett maradnak.

Az érsek ur ő nagyméltósága ezen követekhez az egyetértés és béke evángeliomi szellemétől átlengett beszédet intézett, melyben szivökre köté az egyház és hitsorsosaik iránti kötelességeiket és figyelmeztetė őket visszalépni azon tévutról, melyen eddig haladtak. Erre nekik az illető jegyzőkönyvek és határozat adattak ki.

De a görögöknek nem volt fogékonyságuk azon kötelességek iránt, melyek reájuk mint a görög keleti egyház tagjaira háramlanak, nem éreztek felebaráti szeretetet román hitsorsosaik iránt, kik nem voltak a görög társulat tagjai, nem hajlottak az egyetértés és béke érdekét ajánló főpásztori beszédre, nem méltányolták az egyenjoguságot és egyenlőséget, melynek szellemétől a szentszék határozata át van lengve.

Elvetették ez elhatározást és felfolyamodtak a világi hatalomhoz elöljáró egyházi felsőbbségök kihirdetett itélete ellen.

A szentszék jól megkellett hogy fontolja, mielőtt itéletet hozna, a kérdést, ha vajjon a brassói görög keleti Szentháromság templom rendeltetése és a szertartás rendezése miatt a görögök közt egyrészt és a többi egyházközönség közt másrészt fennforgó vitás ügy a világi hatalom vagy pedig az egyházi hatóság elé tartozik-e?

Megczáfolhatlan okok az egyházi hatóság illetékessége mellett szólottak.

Nem tartozhatik világi hatóság ügykörébez, határozni valamely templom rendeltetése fölött, mert ez tisztán papi és igy egyházi és nem világi ügy, melynél vallásosságról és isteni tiszteletről, nem pedig rendőri intézkedésekről van szó.

Igaz, hogy a politikai hatóságok 1785-től kezdve 1848-ig e vitás ügyben sokat vizsgálgattak és különféleképen határozták. Ez oly időben történt, mikor a görög keleti egyház Erdélyben csak türve tehát jogfosztott volt. De azon percztől fogva, a melyben a görög keleti egyház jogi egyeddé lett, ily beavatkozásnak már nem lehetett helye, ha csak azt nem kivánták, hogy ez egyház joga üres szó, önhatósága pedig egyházi belügyeiben puszta látszat legyen. Ha valamely országos egyház consistoriumának még azon joga sincs, hogy valamely plébániai templom rendeltetése fölött határozzon, a szertartást annak belsejében rendezze; ha 21 családfőből álló társulatnak csak annyi kell, hogy a főpásztor és országos főconsistorium bármely intéz-

kedésének fis engedelmeskedjék, hogy ez által az egyházi hatóság minden felsőbbségi hatalmát és tekintélyét megsemmisitse és helyébe a politikai hatóságok határozatát állitsa fel döntőnek: akkor az egyházi önkormányzat annyi mint semmi, a politikai hatóságok hatalma pedig minden.

De a törvényszéki hatóságok is ép oly kevéssé vannak hivatva mint a politikai közegek határozni oly vitás ügy fölött, mely egyátalán nem magánjogi, hanem tisztán egyházi természetü, miután itt kizárólag csak a belső egyházi rend forog fenn, mely az egyházközség kebelében visszaállitandó. Az egyházi rendezés nem a magánjog, országbirói értekezleti határozatok, polgári törvénykönyv s. a. t. tárgya.

Az egyházi belső rendezés ily ügyét a biróhoz utasitani, annyi, mintha itt szerződés vagy végrendelet érvényessége vagy érvénytelensége körüli vitáról vagy más magánjogi kérdésről volna szó; azt jelentené, hogy a biró utasittatik, kedve szerint határozni a kérdés fölött, miután nincs törvény, mely szerint e kérdés eldöntendő; azt jelentené, hogy a biró egyéni fölfogása helyeztetik az egyházi törvények helyébe, melyektől az egyház el nem térhet, mert azoktól nem szabad eltérnie.

Azután mily lealázó az egyházi főconsistoriumhoz intézett azon kivánság, hogy mondjon le azonnal hatósági jellegéről és sülyedjen alá féllé, ha valamely egyházközség néhány békétlenkedő tagjának eszébe jut, hogy ők nincsenek megelégedve az előljáró egyházi felsőbbség itéletével, hanem hogy a világi hatóságnál akarnak panaszt tenni.

A brassói templom-pörben nem áll az egyik nemzetiségü község a másik nemzetiségü község ellentétes igényeivel szemben, hanem kizárólag arról van szó, hogy a megzavart rend ugyanazon egy egyházközség tagjai kebelében helyreálljon, mely az által zavartatik meg, hogy e község egyes tagjai a kiváltság ürügye alatt jogokat igényelnek, melyek a görög keleti egyház kánoni sarkalatos határozmányaival összférhetlenek, mert az igé-

nyelt jogok a községtagok tulnyomó többségét vallás-egyházi helótává alázzák le és az államszerkezet köréből számkiüzött azon intézvény érvényre juttatását czélozzák, mely szerint egy község kebelében ellentétül a befogadott tagok mellett tűrt tagok is legyenek.

Az egyház belső rendje res mere spiritualis, melyre nézt az államhatóságot csakugyan a legfőbb felügyelési jog (jus supremae inspectionis), de nem a törvényhatósági jog illeti. A fentebbiek szerint tehát a szentszék biráskodási joga kétségtelenül be van bizonyitva.

A szentszék a fennforgó vitás ügyben tiszta lelkiismerettel ősi egyház-birói hivatalos hatalma alapján határozott és az itélethozásnál semmi más tekintetek által nem vezéreltetett, mint a két vitatkozó felet megillető egyenlőség és egyenjoguság elve által; ugyanezen itélet az egyháznak és oskolának szentelt vagyont illetőleg azon elvhez ragaszkodik, hogy a rendeltetésre és czélokra nézve, melyeknek e vagyon szánva lett, az alapitók akarata kell hogy irányadó és döntő legyen.

Ez elvek és az ezekkel összhangzásban hozott itélet igazságossága kétségbevonhatlan; legkevésbé pedig a világi hatalom nézheti azt egyházi hatalommal visszaélésnek, mely az államhatalomnak okot szolgáltathatna a jog és közjó érdekében való helyreigazitólagos közbelépésre. Daczára a birói egyházi felsőbbség elvitázhatlan illetékességének és daczára az itélet megtámadhatlan igazságosságának az ugynevezett görögök most is a régi segédeszközhöz folyamodtak, miszerint a görög keleti egyház kebelén kivül állók gyanánt fölléptek, tagadván az elöljáró egyházi felsőbbség biráskodási jogát és magok fölött nem akarván elismerni más hatalmat mint a világi hatalmat.

A görögök ez eljárásában a szentszék a heterodoxia vétkét látta és kimondá 1868 martius 20-kán 326 consist. sz. a. a társulat görög és bolgár keresztyénekre az interdictum egyházi büntetését, minek következtében a templom papja szolgálatát

megszüntette, a templom bezáratott, a templom- és alapitványi vagyon zár alá helyeztetett, a hetorodox társulati epitropok és a pénztárnok pedig hivatalaiktól fölfüggesztettek. Egyuttal határoztatott, hogy ez intézkedés mindaddig egész erejében fennálljon, mig a vétkeseknek találtak az igazhitüségre meg nem térnek és törvényes felsőbbségöknek nem engedelmeskednek. A templom bezáratása, az epitropok és pénztárnok felfüggesztése és a templom egyházi, oskolai és alapitványi vagyona zár alá helyezése a hazai lapokban közzététetett és az itélet végrehajtásával a brassói esperes lett megbizva.

A szentszék ezen intézkedése ellen, mellyel a görög keleti felsőbbség azon brassói görög keresztyénekkel, a kik magukat az egyház kebelén kivül helyezék, ugyanazon elv szerint bánt el, a melyet ők kötelességsértő magukviselete zsinormértékeül vettek föl, a fennállott görög társulat tagjai a magyar királyi vallás és közoktatási ministeriumhoz folyamodtak föl.

De a templomzárlat 1868 martius 20-kától ugyanazon év julius 10-keig tartott.

Az 1868 julius 10-ki ülésben a nagy-szebeni görög keleti szentszék, 717 consist. sz. a., tekintettel a körülményre, hogy az egyházi zárlat a szentszék akarata ellen igen sokáig tart; e büntetés következményei pedig ártatlanokat is sujtnak, a kik annak megszüntetésére vágynak; a zárlat meghoszabitott tartama által a kanonok tekintélyének tökéletes elégtétel szolgáltatott és mert továbbá a szentszék nem tehette, hogy a megváltó szavairól meg ne emlékezzék, melyekkel monda: „Nem jöttem a földre, hogy a világ fölött itéljek, hanem azért, hogy megváltsam;“ továbbá: „Irgalmat akarok, nem pedig áldozatokat“, — egyakaratulag a következő határozatot hozta:

I. A megitélt templomzárlat megszüntetendő, a templom megnyitandó és a lelki üdv közhasználatának átadandó;

II. Dositeus György Törökországból behivott zárdai szerzetes, kit a görög keresztények a szentszéknek plébánossá leendő

kinevezés végett bemutattak, plébánosuknak neveztessék ki, e határozat kihirdetése után hivatalát kezdje meg és — mihelyt szolgálati hetét befejezte — magát főtisztelendő érsek és metropolita ur ő excellentiájánál mutassa be a végre, hogy a kinevezési okmányt átvegye és a főpásztori áldással és főpásztori utasitással elláttassék;

III. hogy Bajulescu Bertalan eddigi helyettes plébános mostani állapotában a függőben levő ügy végérvényes eldöntéséig megmaradjon;

IV. hogy a végleges eldöntésig az isteni tisztelet zavartalanul e két pap által külön-külön végeztessék, még pedig görög nyelven külön és szintugy román nyelven is, az egyenlőség alapján;

V. hogy ezen határozatot Baracu József helyi esperes a görög és román keresztényeknek, a kiktől férkezékeny magaviselet váratik, hirdesse ki;

VI. hogy a határozat a vallásügyi főméltóságu ministerium tudomására azon legalázatosabb kéréssel juttatandó, miszerint a függőben levő tárgyat lehető leghamarább eldönteni kegyeskedjék;

VII. hogy a zárlat megszüntetése a „Telegraful Romanul"-ban közhirül adassék;

VIII. hogy Baracu József esperes megbizassék, a végrehajtás eredményéről jelentést tenni.

A főméltóságu magyar királyi vallásügy- és közoktatási ministerium 1868 julius 27-kén 12,401 sz. a. kelt rendeletével a görög keleti szentszék ezen végzését jóváhagyólag tudomásul vette.

E ministeri rendelet az erdélyi királyi főkormányszék 1868 augustus 12-kén 15,041 sz. a. kelt átiratával a brassói tanács utján a görög keresztényekkel 1868 augustus 21-kén közöltetett, mire két görög képviselő Baracu József brassói espereshez mene, ugy nyilatkozván előtte, hogy a magas ministeri rende-

letnék engedelmeskedni és a kijavitás alatt álló Szentháromság templomot 1868 augustus 29-kén közhasználatra átadni készek olyformán, hogy az isteni tisztelet egy-egy héten görög nyelven, a másik héten pedig románul végeztessék.

Ilyképen lön átadva a templom a román és az ugynevezett görög keresztények közti egyenlőség alapján az isteni tiszteletnek és a még fennforgó kérdések valószinüleg az állam és egyház teljes egyetértése mellett egy vegyes bizottság által mindkét félre nézve igazságos és kibékitő oly befejezés felé vezettethetnek, melynek alapján az egyházi, iskolai és alapitványi vagyon tekintetében azon elv kellene hogy irányadó legyen, hogy e vagyon rendeltetésére nézve egyedül az alapitók akarata döntsön.

Zárszó.

Fölfejtettük az ugynevezett görög keresztények között egyfelől és a román keresztények között másfelől fennforgó vitát a görög keleti Szentháromság templom keletkezésétől a jelen korig, hivatalos okmányok alapján. Be van bizonyitva, hogy a vita nem egy román és egy görög egyházközség között, hanem ugyanazon egy egyházközség tagjai között foly, kiknek kisebbsége, visszaélést űzve a feloszlott görög kereskedelmi társulatnak kiváltságaival, kizárólagos jogot akar magának tulajdonitani és ugyanazon egyházközség román tagjait, a kik a tulnyomó többséget képezik, jogfosztottaknak akarná tekintetni.

Be lett bizonyitva, hogy a kisebbség igénytartása tényleges és törvényes szempontból alaptalan.

A Szentháromság templom nem lett a görög társulat pénzén fölépitve. Be lett bizonyitva, hogy e templom kiválólag a román keresztények által adományozott pénzösszegek segélyével építtetett; hogy a telekkönyvi okmány Brassó belvárosi hiteles könyvébe román nyelven van bevezetve és hogy a görög keres-

kedelmi társulat kiváltságából az ugynevezett görög keresztények részére tulajdonosi igényt a Szentháromság templomhoz származtatni nem lehet.

Be lett bizonyitva, hogy a templom alapitói egyátalában nem vezéreltettek azon szándék által, hogy adományaikkal csupán egyes kiváltságoltaknak kedvezzenek, az egyházközség talnyomó többségét pedig az alapitvány javadalmai élvezéséből kizárják. Sőt ellenkezőleg: az alapitók személyes nyilatkozatai által kétségtelenül be van bizonyitva, hogy ők kizárólag azon egyház-vallásos szándék által voltak vezérelve, hogy kegyes művek előnyeiben Brassó belvárosa valamennyi görög keleti hivét, a kiváltságoltak és nem kiváltságoltak közti minden különbség nélkül, részesitsék.

Megismerkedtünk egyezkedési oklevelekkel, melyekben az elvek helyességét magok a pörlekedő felek is elismerték és melyek szerint a fennforgó pör az egyenlőség alapján kiegyenlittetett.

Továbbá azt is láttuk, hogy miként üzetett visszaélés a fennállott görög társulat kiváltságaival azon czélból, hogy az emlitett egyezmény megszegessék és a pör ujból kezdessék.

Ismerni tanultuk azután e pör sorsát a politikai hatóságok előtt oly időben, mikor a görög keleti egyház csak a türtek közé tartozott. Láttuk, hogy az igazság még ez időkben is a gróf Nemes Ferencz-féle vizsgálat következtében utat tört magának és politikai uton is elismeréshez jutott; láttuk, hogy miként jött, hogy ezen igazság, a jogerőre emelkedett végzések ellenére, megint kérdésessé lett, a nélkül hogy megtagadtatott volna.

Láttuk, hogy mily elbizakodottsággal kezdé egy község kisebbsége a mostani század elején ujból a harczot az önhatóságilag jogosult lett és öntudatra felküzdött egyház ellen, mert e kisebbség a napi sajtót felhasználta, hogy az elöljáró egyházi felsőbbséget bántalmazza, sőt külföldi követségeket is mozgásba

hozott, hogy ez uton igazságtalan czéljait keresztülvihesse és az egyházi felsőbbség végzéseit tisztátalan indokokból származottaknak feltüntethesse; láttuk, hogy mikép érezteté a görög keleti egyház e kisebbséggel, hogy a görög keleti egyház kanoni sarkalatos szervezete büntetlenül meg nem sértethetik és hogy egy elenyésző kisebbség nem bitorolhat oly állást, mely őt mindenné, a község többségét pedig semminek teszi és őt az előljáró egyházi tekintély fölébe, sőt mint egyházat az egyházban a görög keleti egyház kebelén kivül helyezi.

Láttuk, hogy az előljáró egyházi felsőbbség, daczára ezen ellenszegülésnek, a mérséklet és igazságosság elveihez hűn ragaszkodva, a vitát az egyenlőség értelmében eldönté. Ezen végzést a főméltóságu magyar királyi ministerium helybenhagyólag tudomásul vevé.

Reméljük tehát, hogy a világi és egyházi felsőbbség egyetértő, az igazság szellemében való eljárása által ezen vitás ügy immár minden tekintetben igazságosan és véglegesen el fog intéztetni.

